

در سال ۱۳۷۴ ش از وجود نسخه‌ای خطی و ممتاز در دست یکی از مجموعه‌داران و مجموعه‌فروشان آگاه شدم که قصد فروش داشت و دریافتم کسانی از داخل و خارج در صدد خریداری آن هستند. پس از مقدماتی توفیق یافتم نسخه یاد شده را در کتابخانه مجلس زیارت کنم. در اینجا وظیفه دارم از دوستی که وساطت در این کار را برعهده گرفت و خود سابقه خدمت بسیار در کتابخانه دارد^۱ سپاسگزاری کنم و نیز از مالک نسخه که آن را در برابر بهایی که اگر چند به حساب بازاری اندک نبود، اما در برابر ارزش نسخه بهایی ناچیز بود به این کتابخانه بازگذاورد به نیکی یاد می‌کنم.

درباره پیشینه سفینه این آگاهی در دست است که در قرن ۱۳ و اوایل قرن ۱۴ در زمان ناصرالدین شاه قاجار در اختیار میرزا محمدعلی تفرشی از مستوفیان عهد ناصری^۲ بوده است و حسین موسوی فراهانی در ۱۳۰۳ از نسخه لغت فرس اسدی مندرج در این سفینه به دستور مستوفی مزبور نسخه‌ای رونویس کرد و این نسخه خط فراهانی که به عباس اقبال آشتیانی تعلق یافته بود اساس طبع کتاب لغت فرس به همت ایشان قرار گرفت.

و نیز آگاهی حاصل شد که این سفینه چندی نیز در اختیار مرحوم صدرالافاضل میرزا لطفعلی که از فضلا و کتاب‌شناسان و مجموعه‌داران به نام است قرار داشته و او در یکی از مجموعه‌هایی که مشتمل بر چند رساله کهن

۱. آقای رحیم رحیمی خوب که سال‌ها مسئول و جمع‌دار بخش خطی کتابخانه مجلس بودند.
۲. محمد علی خان تفرشی چندین سال از مستوفیان طراز اول بود و بعدها لقب معاون الملک یافت. رک: مهدی باعداده‌شرح حال رجال ایران، تهران: زواریج ۳، ص ۴۵۵.

«سفینه تبریز» کتابخانه‌ای بین‌الدفتین

عبدالحسین حائری *

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

چکیده: کتابخانه مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۷۴ توفیق یافت تا نسخه کم‌مانندی از اوایل قرن هشتم که از حوادث روزگار و تصرفات زمانه برکنار مانده به گنجینه خود بیفزاید. این مجموعه، که کاتب فاضل آن نام «سفینه» برای آن برگزیده حاوی دو بیست و نه رساله به زبان فارسی و عربی در زمینه‌های گوناگون علمی و ادبی و فلسفی و دینی است که حدود بیست عنوان آن شامل گفتارهای کوتاهی است به صورت و عنوان کتاب و خود شاید بخشی است از کتابی که کاتب با عنوان کتاب در این «سفینه» درج کرده است. سفینه تبریز به دست یکی از دانشی مردمان فاضل و فرهنگی شهر تبریز، به نام حاج ابوالمجد محمد بن صدرالدین ابی‌الفتح مسعود بن المظفر بن ابی‌المعالی محمد بن عبدالمجید تبریزی ملکاتی قرشی در سال‌های ۷۲۱-۷۲۳ هجری، جز سه رساله که در تاریخ ۷۲۴ و ۷۲۵ و ۷۳۶ دارد و پیداست که کاتب خود پس از پایان «سفینه» الحاق کرده کتابت کرده است و محل کتابت را «دارالموحدین تبریز» یاد می‌کند.

از جمله ویژگی‌های «سفینه تبریز» وجود تألیفاتی از دانشمندان تبریزی و یاساکن تبریز است که نام آنان در مراجع و مأخذ متداول یاد نشده است و اگر از یکی از آنان ذکری کوتاه شده از آثار آنان نام و نشانی دیده نشده است، دیگر آنکه از برخی از مشاهیر علم تألیفی در سفینه مندرج است که در تراجم و فهرس از این اثر نشانی نیست.

و آخر آنکه مؤلفات برخی از مشاهیر، علما و شعرائی است که نسخه‌ای از آثارشان در این سفینه است و این نسخه با دیگر نسخ و یا نسخه چاپ شده آن اثر، اختلافات بسیار دارد. این اختلاف در متن و گاه در نام نسخه و یا نام مؤلف است.

کلید واژه: سفینه تبریز؛ نسخه‌های خطی عربی؛ نسخه‌های خطی فارسی؛ ابوالمجد تبریزی، محمد بن مسعود، قرن ۸ هجری؛ دارالموحدین تبریز.

* نسخه‌شناس؛ فهرست‌نویس.

است و اینک در اختیار کتابخانه مجلس قرار دارد چند رساله به خط خویش افزوده و از آن جمله رساله مونس العشاق است که از نسخ مندرج در این سفینه رونویسی کرده و تاریخ و رقم کاتب که در پایان نسخه سفینه موجود است، در پایان نسخه خط صدرالفاضل نیز دیده می‌شود.^۳ وی در آغاز دفتر خطی دیگر نیز یادداشتی دارد حاکی از آن که از کتاب امالی حاج بله گزیده‌ای فراهم کرده و در پایان دفتر یاد شده گذارده است - اما این گزیده اکنون در این دفتر وجود ندارد - امالی اثر بسیار پر فواید و ارزنده حاج بله است که در برگ — سفینه تبریز جای دارد و در فهرست معرفی شده است و یادداشت صدرالفاضل نشان می‌دهد وی با حاج بله و این اثر او آشنا بوده است.

این مجموعه که کاتب فاضل نام «سفینه» برای آن برگزیده و آن را با عنوان «سفینه» یاد می‌کند (سفینه، برگ ۲۴۶ الف) و ما نیز از این پس آن را «سفینه» می‌نامیم در حقیقت آینه‌ای است که بخشی از تاریخ تبریز را در آن می‌توان دید و به زبان محاوره تبریزیان می‌توان پی برد، دانشمندان و نویسندگان و سرایندگان ناشناخته را که در تبریز زندگی می‌کردند و تبریزی بودند می‌توان شناخت و با آثار منظوم و مثنوی عربی و فارسی آنان آشنا شد مانند امین‌الدین حاج بله استاد بزرگ کاتب سفینه، حاج ابوالمجد محمد بن ملک مسعود، کاتب سفینه، زین‌الدین سیفی، بهاء‌الدین یعقوب، بهاء‌الدین حیدر کاشی (ساکن تبریز)، سعدالدین مسعود بن احمد خاصبکی، یوسف بن علی حسینی و نیز آثار ناشناخته‌ای را از مؤلفان شناخته شده در این سفینه می‌توان دید، مانند:

- منظومه فارسی در منطق و فلسفه از امام فخر رازی؛
- رساله قوسیه از کمال‌الدین اصفهانی؛
- رساله قوسیه از نظام‌الدین اصفهانی؛
- مناظره سرو و آب از نظام‌الدین اصفهانی.

سفینه تبریز که خود کتابخانه‌ای است بین الدفتین مشتمل است بر ۲۰۹ عنوان کتاب. در حدود ۲۰ عنوان گفتارهای کوتاهی است به صورت و با عنوان کتاب و شاید خود بخشی است از تألیفی که کاتب با عنوان کتاب در این سفینه درج می‌کند.

برخی از رساله‌ها ناتمام است و پیداست اوراقی از آن در صحافی - که احتمالاً در خارج از ایران انجام شده است - ساقط شده و در یک مورد (کتاب کفایه بغوی) اوراق رساله جابه جا گذارده شده است.

قطع سفینه، رحلی بزرگ ۳۲×۱۹×۹ دارای ۳۶۸ برگ ۴ ستونی که بر برگ‌ها شماره گذاری شده و شماره گراسه نیز داشته است که اکنون در برخی از برگ‌ها دیده می‌شود. به خط تعلیق خوب و غالباً قلم ریز (جز در چند برگ که با قلم نسخ درشت تر است) از یک نویسنده فاضل و پرکار به نام حاج ابوالمجد محمد بن صدرالدین ابی الفتح مسعود بن مظفر بن ابی المعالی محمد بن عبدالمجید تبریزی ملکانی قرشی در سال‌های ۷۲۱-۷۲۳ جز سه رساله که تاریخ ۷۲۴، ۷۲۵ و ۷۳۶ دارد و پیداست که کاتب خود پس از پایان سفینه الحاق کرده است. در ذیل تمام رساله و کتاب‌های مندرج در این سفینه وی تاریخ، ساعت روز و شب، هفته و ماه و سال هجری و در ذیل برخی از رساله‌ها نام ماه شمسی را دقیقاً تعیین و محل کتابت را دارالموحدین تبریز یاد می‌کند. توالی تاریخ‌ها در ذیل نسخه‌ها چنان است که تسلسل کار کتابت را نشان می‌دهد.

ترتیب موضوعی مندرجات «سفینه»

به نظر می‌رسد گردآورنده و کاتب برای درج رساله‌ها ترتیب موضوعی ویژه‌ای در نظر داشته که شاید با توجه به برخی از ملاحظات از رعایت آن ترتیب صرف نظر کرده است.^۴ ترتیب موجود از این قرار است: حدیث، اخلاق و تصوف، فقه، اصول فقه، کلام، فرهنگ قرآن و تفسیر تاریخ پیامبر (ص)، تاریخ ایران و سلاطین، مرام منظوم رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌وآله، فرهنگ عربی به فارسی، نحو، صرف، عروض، فلسفه، متون ادبی (نظم و نثر) (غالباً برگزیده) ملل و نحل، عرفان، نجوم و اختیارات، رمل، حساب، پزشکی، منشآت، دفترداری، جفر، تاریخ انبیاء و سلاطین، اشعار، کشکول رباعیات، فرهنگ فارسی، عرفان، موسیقی، کائنات‌جو، جغرافی، منابر، مؤلفات سهروردی و احمد غزالی، ادبیات، تاریخ و ادب و حدیث و سند تاریخی. در اینجا از یاد کردن چند نکته تأمل برانگیز در مورد کتابت این سفینه ناگزیر است:

۳. یادآوری این نکته ضروریست که نسخه صدرالفاضل با نسخه اصل (موجود در سفینه) اختلاف‌های فاحش کمی و کیفی فراوان دارند که تا این زمان وجهی برای آن به نظر نرسیده است.

۴. ابوالمجد در دیباچه منابر عتیقی آرد: «خود می‌خواست بعد از احادیث مصطفوی این لطائف بر همه رسائل که... مسطور است مقدم باشد باز چون می‌دانست که مخدوم... خود راضی نباشد... در میان رسائل مستور کرد» (منابر جلال‌الدین عتیقی، سفینه گ ۳۳۲ الف).

مؤلف روضات الجنان دربارهٔ خاندان ملککان و مقبره آنان می‌آورد: «در عقب تکیه میر حیدر گنبدی است عالی... مشهور و معروف، این جماعت ملککان شان عالی داشته‌اند و از قریش‌اند و در میان ایشان بعضی درویش و صاحب حال نیز بوده‌اند»^۵.

برخی از نیاکان ابوالمجد نیز اهل کتابت و خط خوش بوده‌اند چنانکه یکی از آنان با نام امین‌الدین مظفر فرزند ربیع بن یعیش لقب زین‌الکتاب داشته است. (نسب خاندان ملککان در روضات الجنان)

چند تن از خاندان ملککان نیاکان ابوالمجد که تا این زمان شناخته‌ایم.

۱. ملک مسعود بن مظفر (پدر ابوالمجد کاتب سفینه) وی در دورهٔ ایلخانان مغول از رجال و دبیران تبریز بود و در ۷۴۴ به روزگار سلیمان خان درگذشت.^۶ ملک مسعود شعری سروده است و فرزندش در خلاصه‌الاشعار ابیاتی از او می‌آورد. (فهرست سفینه، خلاصه‌الاشعار)

۲. ملک محمود بن مظفر عم ابوالمجد و برادر ملک مسعود (یاد شده در بالا). وی نیز شعری سرود و به سال ۶۹۶ درگذشت. دیوان شعر او را ابوالمجد محمد به سال ۷۱۶ گردآوری کرد و بادبیاچه‌ای ادیبانه در این سفینه مندرج ساخت. (سفینه، برگ ۲۴۶ الف - ۲۵۱ ب) نام ملک محمود در تاریخ ادبیات یاد شده اما از دیوان شعر او نام و نشانی نیست.^۷

۳. مجدالدین محمد پسر عم پدر ابوالمجد. دیوان اشعار او در سفینه تبریز مندرج است. (سفینه، برگ ۲۵۱ ب - ۲۵۳ ب) از شاعر و دیوان او نام و نشانی در هیچ یک از مراجع تاریخی و ادبی یافت نشد.

مدارج تحصیلی و استادان ابوالمجد

از بررسی در سفینه استفاده می‌شود ابوالمجد در رشته‌های حدیث و تاریخ و ادب و ریاضی در نزد استادان بزرگ تبریز درس می‌خوانده است خود در این رشته‌ها مهارت و تألیفاتی دارد و تعدادی از تألیفات خویش را در این سفینه آورده است.

اینک به نام چند تن از استادان و سپس به نام تألیفات او که در این سفینه مندرج است اشاره می‌شود.

نکته اول - اینکه در سال‌هایی که کاتب به کتابت این سفینه سرگرم بوده است به نظر می‌رسد پس از پایان ماه جمادی‌الثانیه، نوشتن این سفینه را رها کرده است و تا ماه شوال به کتابت آن دست نمی‌برده است زیرا در رقم کاتب - که همه جا روز و ماه کتابت را قید می‌کند - ماه رجب، شعبان و رمضان دیده نمی‌شود. کتابت در ماه محرم نیز اندک است.

نکته دوم - اینکه ترتیب موجود در میان مندرجات برخلاف ترتیب طبیعی تاریخی است به این صورت که چند رساله نخست تا برگ ۵۳ الف در ۷۲۲، انتخاب السامی فی الاسامی (گ ۵۳ ب - ۶۰ الف) در ۷۲۰، انتخاب المصادر برگ ۶۰ الف تا عوامل جرجانی، برگ ۷۶ ب؛ ۷۲۱، العقود (گ ۷۷ الف - ۷۷ ب) ۷۲۲ منظومه عروض ابن حاجب (گ ۷۸ - ۷۹ الف) ۷۲۱ و هکذا.

نکته دیگر وجود غلط‌ها و نادرستی‌های شگفت‌آور در برخی از نوشته‌هاست که نشان دهنده ناآشنایی نویسنده با برخی عبارات هادر کتاب‌های عربی و فارسی است که به صورت مغلوط و نارساست مانند نادرستی‌ها در نسخه عقائد فرق و نیز اشتباه عجیب او در مورد یک رساله از فخر رازی به نام التنبیه علی بعض الاسرار المودعه فی القرآن الکریم که با سه عنوان در سفینه درج شده است هر بار یک قطعه از آن با عنوانی خاص و یک بار نیز تمام رساله با نام صحیح آن التنبیه علی بعض الاسرار... آمده است.

نکته قابل ذکر دیگر که در نسخه سفینه شایسته بررسی است وجود مهرهایی است به شکل گلابی که پیداست نوشته‌ای بر آن نقش بوده و امحاء شده است. و با هیچ دقتی قابل خواندن نیست. این مهرها در برخی از برگ‌ها وجود دارد و در یک یا دو مورد تعداد زیادی است که یک سوم صفحه‌را فراگرفته است.

کاتب "سفینه" و خاندان و تحصیلات و تألیفات او

ابوالمجد محمد بن صدرالدین ملک مسعود بن ملک مظفر تبریزی - کاتب این سفینه - از خاندان ملککان تبریز است که در اصل از قریش حجاز بودند و به آذربایجان ایران مهاجرت کرده‌اند. این خاندان در تبریز مقبره‌ای معروف دارند.

۵. حافظ حسین کربلایی، روضات الجنان و جنات الجنان، تصحیح جعفر سلطان القرائی، تهران: بنگاه نشر و ترجمه کتاب، ۱۳۴۴، ج ۱، ص ۴۵۰.

۶. همان، ج ۱، ص ۴۶۸.

۷. دانشمندان آذربایجان، ص ۳۶۱، سعید نفیسی، تاریخ نظم و نثر، ص ۲۲۴ و ۲۲۹.

الف - استادان ابوالمجد

بهاء‌الدین حیدر کاشی. مؤلف کتاب ادعیه النبی (ص). ابوالمجد این کتاب را در ۷۲۳ بر مؤلف آن قرائت کرده است. امین‌الدین ابوالقاسم الحاج بله. وی در میان استادان ابوالمجد مقامی ویژه داشت. وی از سخنان او بر منبر نیز یادداشت بر می داشته است.

جلال‌الدین عبدالحمید عتیقی. که در این سفینه با شخصیت علمی او با عنوان صاحب درس و فتوی مفسر و عارف بزرگ آشنا می شویم، ابوالمجد از نوجوانی مورد محبت استاد بود «و چون بر منبر تذکر می فرمود تا توانستی از مجلس وعظ او تخلف نکردی و در خاطر گرفتی و چون به خانه باز آمدی آنچه بر خاطر مانده بود بر اوراق مثبت گردانیدی» (دیباجه منابر عتیقی، برگ ۳۳۲ الف).

سعدالدین محمود بن عبدالکریم شبستری. عارف و سراینده معروف قرن ۷-۸ و زنده در ۷۲۵. ابوالمجد محمد بن مسعود حدیثی مسند را از او نقل و تصریح می کند که شبستری استاد و شیخ اجازه اوست.^۸ از آنجا که تاریخ این حدیث ۷۲۵ است مسلم می گردد از میان اقوال مختلف در باب درگذشت شبستری تنها سخن هفت اقلیم به حقیقت نزدیک است و تاریخ ۷۲۰ که اشهر اقوال است و در هنگام تجدید بنای مقبره شبستری به دستور حاج میرزا آغاسی بر سنگ قبرش نقش شده نادرست است. این نکته نیز یکی از بهره های تاریخی است که از سفینه تبریز به دست می آید.^۹ شرف‌الدین. ابوالمجد چندی در نزد او استفاده می کرده و در ۷۱۷ رساله ای ادبی در مناظره چشم و گوش و زبان در محضر دل به دستور او پرداخته است. (سفینه برگ ۱۲۲ الف - ۱۲۴ الف)

ب - تألیفات ابوالمجد

همان گونه که اشاره شد وی تعدادی از تألیفات خویش را در این سفینه درج کرده است. اینک فهرست آن مؤلفات:

۱. الکافیة فی علم العروض والقافیه. وی در ۷۱۵ به تألیف آن پرداخته است.
۲. مناظره السمع و البصر، مناظره چشم و گوش و زبان در محضر دل. در ۷۱۷ پرداخته است.
۳. مناظره نظم و نثر. وی به گفته خویش آن را «در خطبه و دیباجه مجموعه اشعار خود درج کرده است» یاد آور می شود که از دیوان او تنها همین خطبه و دیباجه در دست

است. نسخه دیوان او در سفینه درج نشده و در جایی دیگر نیز از آن نشانی نیافتیم. مسلم آن است که وی شعر می سروده. در چند جا از سفینه اییاتی از خویش می آورد از آن جمله قصیده ای در مدح جلال‌الدین عتیقی و در کتاب خلاصه الأشعار فی الریاضیات (ک ۲۹۸-۳۹۷) نیز چند رباعی از خویشش آورده است. (دیده شود فهرست سفینه)

۴. مناظره النار و الثراب. این اثر که اشارت به اسرار خلقت آدم و شیطان دارد املاء استادش امین‌الدین حاج بله است بر یکی از منابر.

۵. الموجز فی اعداد الوفق. وی می گوید آن را به التماس مخدومان نوشته است.

۶. تدوین منابر جلال‌الدین عتیقی

۷. بدایع الصحیبه فی بعض الاخبار النبویه

۸. مختصر مروی عن النبی صلی الله و علیه و آله (حدیثی است به روایت ابوالمجد از شیخ اجازه اش سعدالدین محمود شبستری که به سال ۷۲۵ نوشته شده است).

دانشمندان و مؤلفان در "سفینه" و تألیفات آنان

یکی از ویژگی های سفینه تبریز وجود تألیفاتی از دانشمندان تبریزی و یاساکن تبریز است در آن که نام آنان در مراجع و مأخذ متداول یاد نشده است و اگر از یکی از آنان ذکری کوتاه شده است از آثار آنان نام و نشانی دیده نمی شود. ویژگی دیگر اینکه از برخی از مشاهیر علم تألیفی در سفینه مندرج است که در تراجم و قهارس از این اثر نشانی نیست. مانند: منظومه در منطق و فلسفه از فخر رازی.

ویژگی دیگر اینکه مؤلفات برخی از مشاهیر علما و شعرا که نسخه ای از آثارشان در این سفینه است، این نسخه با دیگر نسخ و یا نسخه چاپ شده آن اثر اختلافات بسیار دارد این اختلاف در متن و گاه در نام نسخه و یا نام مؤلف است. مانند: تحفه در لغت فارسی از فخر رازی که در دیگر نسخه ها (بیشتر با نام حمد و ثنا) از رشید و طواط است. - مبداء و معاد از زین‌الدین سیفی که در دیگر نسخه ها با نام آغاز و انجام (یا همین مبداء و معاد) از اثیرالدین بهری است. - بخشی از ویس و رامین و بخش هایی از شاهنامه. - عشق نامه از عزالدین عطائی زنده در ۷۳۳ (تاریخ کاتب نسخه) کهن ترین نسخه ای که از این مثنوی با نام عشاق نامه و با انتساب به عراقی دیده شده است مورخ ۸۲۶ (بیش از

۸. نکته دیگر که استفاده می شود آن است که شبستری علاوه بر مقام عرفان از علماء حدیث و مشایخ اجازه نیز به شمار بوده است.

۹. حمد مستوفی، تاریخ گزیده، به اهتمام عبدالحمین نوایی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۳۹، ص ۱۷۵۱، امین احمد رازی، هفت اقلیم، تصحیح جواد فاضل، علمی، تهران، بی تا، ج ۳، ص ۳۳۰.

نخست درباره‌ی واژهٔ «بله» یادآوری می‌شود: در سینه تیریز، هر جا از امین‌الدین یاد شده همراه با عنوان حاج بله (بدون الف) است. در کتاب دانشمندان آذربایجان تألیف تربیت از امین‌الدین حاج بله (بدون الف) که یکی از همراهان صاحب دیوان در سفر ترکیه و صاحب تقریظ بر تفسیر رشیدی بوده یاد شده است. در روضات الجنان کربلایی به تحقیق مرحوم سلطان القرایی از امین‌الدین حاج باله (با الف) یاد شده است که همراه با خواجه همام‌الدین در تبریز به دیدار شیخ حسن بلغاری از مشایخ بزرگ تصوف می‌رفت.^{۱۱}

قابل قبول‌ترین وجهی که در تفسیر واژهٔ بله به نظر می‌رسد این است که صورتی است از باله که در ترکی برای تعظیم در کنار نام برخی از بزرگان به کار می‌رفته است مانند: باله حسن بنیسی، باله حسنی شبستری و باله خلیل صوفیانی.^{۱۲} احتمالات دیگری که در این باره ذکر شده وجهی معقول ندارد. این نکته نیز جای دقت است که کلمه باله که برای تعظیم است گویا در آغاز نام‌ها به کار می‌رود زیرا نمونه‌هایی که به عنوان شاهد آورده شده چنان که در سطور بالا ملاحظه گردید، کلمه باله تنها در آغاز نام آنان به کار رفته است نه در پایان نام. در برخی دیگر از کتاب‌ها از امین‌الدین تبریزی از مشایخ عرفان (بدون عنوان بله یا باله) یاد شده و برخی قرائن تأیید می‌کند که باید همین امین‌الدین استاد ابوالمجد دانشمند و عارف بزرگ باشد از آن جمله شیخ محمود شبستری در معادلاتمه با تصریح به نام از او یاد می‌کند. و می‌گوید: آرامش و سکون قلبی و دانش توحید را که از مطالعه فصوص و فتوحات به دست نیاورد از تعلیمات استاد خویش امین‌الدین فراگرفت.

مدتی من ز عمر خویش مدید صرف کردم به دانش توحید
از فتوحات و از فصوص حکم هیچ نگذاشتم زیش و ز کم
شیخ و استاد من امین‌الدین داد الحق جوابهای چنین
من ندیدم دگر چنان استاد کافرین بر روان پاکش باد
در آغاز گلشن راز نیز شبستری در دو جا از «مرد کار دیده» و «مرد کارفرما» یاد می‌کند که از او خواسته است سئوالات وارده را پاسخ دهد و شبستری به خواسته آن مرد کارفرمای کار دیده عمل کرده است.
صاحب مفاتیح الاعجاز می‌گوید او امین‌الدین تبریزی شیخ و مرشد شبستری است.^{۱۳}

یکصد سال پس از نسخه مندرج در سینه) است تمام ابیاتی که در نسخه ما تخلص «عطائی» دارد در نسخه دیگر یا عراقی در جای عطائی قرار داده شده و یا تمام آن بیت حذف شده است. از جمله تخلص‌هایی که حذف شده بی‌تی است در اوایل این مثنوی که ارتباط مضمون آن با بیت موجود پیش از آن، مسلم می‌دارد که تخلص شاعر «عطائی» است نه «عراقی». چون در گنج دوست وا کردند به من این شیوه را عطا کردند با عطایم جو آشنایی شد ز آن عطا کنیم عطائی شد به فهرست سینه رجوع شود.

امین‌الدین حاج بله

شخصیت شاخص در میان مؤلفان و دانشمندان یاد شده در سینه امین‌الدین ابوالقاسم الحاج بله (یا باله) تبریزی است استاد ابوالمجد، مدون سینه و صاحب تألیفات بسیار. ابوالمجد همواره با همین عنوان امین‌الدین ابوالقاسم الحاج بله و گاه با حذف کلمه ابوالقاسم از او یاد می‌کند همان گونه که قبلاً اشاره شد در کتب تراجم و تاریخ از او یاد نشده جز اینکه در برخی از مدارک وی یکی از علماء تبریز و همراهان صاحب دیوان در سفر ترکیه و از تقریظ نویسان تفسیر رشیدی به شمار آمده است. تاریخ تولد و درگذشت و دیگر جهات زندگی او تا این زمان نامشخص بوده است، نخستین و تنها سند به دست آمده دربارهٔ تاریخ و جای دقیق درگذشت امین‌الدین حاج بله - که به دست آمدن آن از برکات سینه تیریز است - رساله طریق الاخره از مندرجات سینه است.

این رساله تألیف شرف‌الدین عثمان «فرزند امین‌الدین است و این رساله را به مناسبت درگذشت پدر خویش و در بی‌اعتباری دنیا نوشته است. وی تاریخ درگذشت امین‌الدین را ۱۷ رمضان ۷۲۰ در دمشق ثبت می‌کند و یک بیت فهلوی نیز می‌آورد که کلمه «بله» در آن به کار رفته است. از آنجا که نسخه طریق الاخره ناقص است و پایان آن از سینه افتاده است اگر درباره امین‌الدین و زندگی وی نکاتی دیگر در آن وجود داشته باشد اینک برای ما مشخص نیست. شاید از نسخه کامل آن اگر یافت شود اطلاعاتی دیگر به دست آید. اینک چند نکته دربارهٔ نام امین‌الدین حاج بله و دربارهٔ روش و پایه علمی و فکری او مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱۰. از وی رساله‌ای با نام نزهة العشاق در دست است. (فهرست کتابخانه مجلس، ج ۲، ص ۱۴۵۵).

۱۱. روضات الجنان، ج ۱، ص ۱۵۴.

۱۲. عزیز دولت آبادی، سخنوران آذربایجان از قطنان تا شهریار، ج ۲، ص ۵۳۹.

۱۳. مفاتیح الاعجاز، با مقدمه کیوان سمعی، چاپ ۱۳۷۴، ص ۳۸. در برخی از مأخذ از امین‌الدین تبریزی شاگرد شبستری یاد شده و تربیت نیز شرحی بر گلشن راز از او نام برده است. مسلم است که شاگردی به نام امین‌الدین برای شبستری نمی‌شناسیم و نسخه شرح گلشن راز مورد اشاره تربیت - همان مستزاد عین‌الدین دزفولی است - که تحریفاتی در آن شده است (گلچین معانی، نشریه نسخه‌های خطی، ش ۴، ص ۵۴؛ دانشمندان آذربایجان، ص ۳۳۶؛ منزوی، ج ۲، ص ۱۲۲۸).

پایه علمی و عرفانی امین‌الدین حاج بله

از مطالعه تألیفات او به دست می‌آید که او علاوه بر داشتن مقام عرفان و تکیه داشتن بر مسند ارشاد (چنانکه از منابع و رسالات او در اوراد و وظایف سلوک آشکار است) در علوم رسمی فقه و اصول، کلام، فلسفه و عروض پایه‌ای بلند داشته است. و در کلام و فلسفه صاحب نظر بوده است و برای نمونه می‌توان «کتاب التذکرة فی الاصولین و الفقه» و کتاب دیگر او در فلسفه علم و عقل مورد مطالعه قرار داد زیرا از این دو رساله خاصه از رساله التذکرة - بخش کلام - استقلال فکری او در مقابل امام اشعری - که او خود وی را «امامنا» می‌خواند - در مسأله جبر و تفویض آشکار می‌گردد. امین‌الدین در مسأله یاد شده سخن خاص شیعه را که از تعلیمات امامان بزرگوار معصوم است به عنوان «نظریه محققان» مرجح می‌شمارد. سند دیگر درباره پایه علمی امین‌الدین رساله‌ای است در بیان اشکال عضدالدین ایجی در یک مسأله تفسیری - کلامی.

توضیح آنکه عضدالدین ایجی صاحب موافق که یکی از دانشمندان هم‌زمان امین‌الدین تبریزی است درباره آیه تحدی ﴿و ان کنتم فی ریب مما نزلنا فاتوا بسورة من مثله و ادعوا شهداءکم من دون الله ان کنتم صادقین﴾ (سوره بقره، آیه ۲۱) بر نظر زمخشری در کشاف در تفسیر این آیه اعتراضی وارد ساخته است. برخی از دانشمندان مانند مجیرالدین جاریردی، افتخارالدین دامغانی به پاسخ گویی و حل اشکال پرداخته‌اند. و امین‌الدین تبریزی نیز رساله‌ای در حل اشکال عضدالدین پرداخته است و نسخه‌ای از رساله رده امین‌الدین در مجموعه شماره ۱۳۳۱ طباطبایی در کتابخانه مجلس وجود دارد (فهرست ۲۳: ۸۳۲). وسعت اطلاعات امین‌الدین حاج بله و جامعیت علمی او از یکی از آثار ویژه او که در سفینه مندرج است به دست می‌آید و آن رساله امالی اوست که ابوالمجد، شاگرد او، آن امالات را تدوین کرده و نام اللطائف اللئالی بر آن نهاده است. در امالی امین‌الدین مطالب و اطلاعات ویژه تاریخی، ادبی و علمی کم نظیر گردآمده که نشان دهنده عمق و وسعت آگاهی امین‌الدین حاج بله از دقائق علم و تاریخ است که به همت ابوالمجد تدوین شده است. دوست می‌داشتم فهرست دقیق مطالب امالی را در این مقدمه عرضه کنم و امیدوارم چنین فرصتی به دست آید. به هرحال یکی از درخشان‌ترین و گران‌بهارترین لطائف مندرج در امالات حاج بله گنجینه‌ای است از فهلویات: پیش از یکصد بیت فهلوی که مشتمل بر قطعات پنج بیتی

و ده بیتی است. نام جمعی از فهلوی گویان مشهور تبریز مانند: دلهون روز (از قرن ششم)، خواجه محمد کججی (عارف معروف)، پهلوان احمد کوه‌ران، پیر علی فخر و پیر حامد از فهلوی گویان تبریز که بالهجه فهلوی (= آذری) ستوال و جواب کرده‌اند. شرحی تاریخی درباره اصطلاح فهلوی، تفسیر تاریخی واژه اورامنان، شروینان، نادوکیل در آن آمده همچنین: داستان ملاقات فخر رازی در تبریز با فقیه زاهد (عالم معروف قرن ۶) و پاسخ فقیه به پرسش فلسفی رازی به زبان فهلوی. نکات فاش نشده‌ای از زندگی فخر رازی.

سخنان مهم خواجه نصیرالدین طوسی پیش از مرگ با خواجه کریم‌الدین کیشی.

ماجرای سماع ابن سینا پیش از مرگ و سخنانی که با ابوعلی داشت که در هیچ یک از تواریخ منعکس نیست. سخنان و اشعار دلهون روز - مجذوب تبریزی = که به لهجه فهلوی و در حال رقص و جذبه پس از درگذشت یکی از مشایخ اجراء کرد. (فهرست کامل سفینه دیده شود)

تألیفات امین‌الدین حاج بله

در سفینه سیزده اثر از او درج شده است و اینک فهرست اجمالی آن تألیفات:

۱. انتخاب احیاء العلوم غزالی.
 ۲. الهدایة فی اصول الفقه.
 ۳. التذکرة فی الاصولین و الفقه.
 ۴. اوراد امین‌الدین.
 ۵. ورد الصبح (از آیات و سور قرآن).
 ۶. بعض تواریخ رسول الله صلی الله علیه و آله (= حاشیه بر مضایح بغوی).
 ۷. المنهاج فی علوم الادب (تنها بخش اول: فرهنگ لغات قرآن کریم).
 ۸. عروض فارسی (= عروض ایرانی)
 ۹. مناظره النار و التراب (امالات امین‌الدین است بر منبر که ابوالمجد در روز ۷ شوال ۷۱۶ تدوین کرده است).
 ۱۰. الزبده فی العلوم الحقیقه (بخش منطقی)
 ۱۱. امالی = اللطائف اللئالی (که مرحوم صدر الافاضل گزیده‌ای از آن تهیه کرده است)
 ۱۲. انتخاب رباعیات اوحدالدین کرمانی
 ۱۳. رساله علم و عقل (فلسفه)
- در ادامه بحث زیر عنوان «دانشمندان و مؤلفان در سفینه تبریز» جای دارد به ذکر دیگر دانشمندانی که نام خود و اثرشان تنها در

کاتب (دیوان شعر) ۱۰. عزالدین عطائی (عشق نامه)
۱۱. زین‌الدین سیفی (مبداء و معاد) ۱۲. شرف‌الدین عثمان
(طریق الاخره) ۱۳. عبدالعزیز کاشی (قلمبه).

* * *

درباره این "سفرنامه" سخن ناگفته و ناتمام بسیار است.
مانند: مؤلفان ناشناخته که باید شناخته شوند کتاب‌های
ناشناخته که کتاب‌شناسی آنها باید تکمیل شود. ویژگی‌های
نسخه‌ها و از آن جمله اختلافات که با دیگر نسخ دارد، اعلام
ناشناخته و بسیار نکته‌های دیگر. به امید آینده. ان شاء الله.
در اینجا دعای کم‌و امیدوارم کسانی از مجموعه‌داران و هواداران
نسخ خطی که از سرگذشت این سفرنامه آگاهی دارند با اطلاع
بر جایگاه کنونی سفرنامه با کتابخانه مجلس ارتباط حاصل فرمایند.

سفرنامه تبریز است و نیز برخی از آثار مشاهیر که نسخه آن
منحصراً در این سفرنامه است برداریم. و چون تحقیق درباره
آنها به وقت و امکانات بیشتر نیاز دارد، اینک فهرست آنها یاد
می‌شود. اسامی دیگر مؤلفان که در سفرنامه یاد شده‌اند:

۱. یوسف بن علی حسینی (انتخاب مصابیح بغوی)
۲. بهاء‌الدین حیدر کاشی (ادعیه النبی) ۳. شیخ زانددین سعید
طوسی (اربعون حدیث در قصص فقراء و اهل تصوف)
۴. بهاء‌الدین یعقوب (اقتباس و ترجمه مناسک احیاء العلوم)
۵. صلاح‌الدین موسی ۶. نصیرالدین عبیدالله عبیدی
(بیست باب در اسطرلاب) ۷. سعدالدین مسعود خاصبکی
(البدیع در حساب و تحفه در رمل) ۸. مجدالدین علکابی
(اخوانیات) ۹. مجددالدین محمد تبریزی پسر عم پدر

ردیف	عنوان کتاب	مؤلف	محل احوال
۱	سفرنامه	عزالدین عطائی	تبریز
۲	عشق نامه	عزالدین عطائی	تبریز
۳	مبداء و معاد	زین‌الدین سیفی	تبریز
۴	طریق الاخره	عبدالعزیز کاشی	تبریز
۵	انتخاب مصابیح بغوی	یوسف بن علی حسینی	تبریز
۶	ادعیه النبی	بهاء‌الدین حیدر کاشی	تبریز
۷	اربعون حدیث در قصص فقراء و اهل تصوف	طوسی	تبریز
۸	اقتباس و ترجمه مناسک احیاء العلوم	بهاء‌الدین یعقوب	تبریز
۹	بیست باب در اسطرلاب	سعدالدین مسعود خاصبکی	تبریز
۱۰	البدیع در حساب و تحفه در رمل	مجدالدین علکابی	تبریز
۱۱	اخوانیات	محمد تبریزی	تبریز

برگی از «سفرنامه تبریز»

۱. **انتخاب المصابیح** (ک ا ب - ۱۶ ب) (عربی)
برگزیده از کتاب مصابیح السنن حسین بن مسعود بغوی (م-۵۱۶هـ).
از یوسف بن علی بن حسن حسینی (اوایل قرن ۸)، وی به
هنگامی که جلای وطن کرده و در ترکیه (روم) سکنی گزیده
بود، این گزیده را تألیف و به سلطان آن کشور سلطان
ابوالفتح کیقباد بن سلطان فرامرز سلجوقی اهداء کرد.
یوسف بن علی از احمد بن محمد بن زاهد غزنوی و او از
محمد بن محمود سدید زوزنی حنفی (حدود ۶۹۹ هـ.)
دانش فرا گرفته است. در اواخر این گزیده (در باب مناقب آل
بیت الرسول صلی الله علیه و آله) حدیث حوض و ثقلین را
آورده است.
از این کتاب، نامی و نسخه‌ای دیگر تاکنون ندیده‌ام.
- کتاب این نسخه را از روی نسخه اصل رونویسی کرده است.
تاریخ کتابت: پنجشنبه بعد العشاء ۲۹ شوال ۷۲۲ هـ.
۲. **ادعیه النبی صلی الله علیه و آله** (ک ۱۷ الف - ۱۹ ب) (عربی)
تألیف بهاء الدین حیدر کاشی (زنده در ۷۲۳) شیخ روایت
ابوالمجد کتابت.
این کتاب دارای ۶ باب است و فهرست ابواب در دیباچه آمده.
کتاب نسخه خود را با نسخه اصل مؤلف مقابله کرده است
و در جمادی (۷۲۳) مقابله را به پایان رسانیده است.
تاریخ کتابت: بعد العشاء شنبه ۲ ذی القعدة ۷۲۲ هـ.
۳. **الاربعون فی الاحادیث النبویه فی فضل الفقراء و اهل
التصوف** (ک ۱۹ ب - ۲۰ الف) (عربی)
تألیف الشیخ زاندين سعيد احمد (کذا...) بن الحسين الطوسي.
مؤلف، متون احادیث را با حذف سند (مرسله) می آورد
جز حدیث نخست و چهلم که مسند است و با دو طریق.
حدیث نخست درباره اسرار فقر و غنا، وظایف اغنیا و
فضیلت فقراء است.
نام مؤلف و کتاب در منبع دیگری دیده نشد.
تاریخ کتابت: شنبه ذی القعدة ۷۲۲ هـ.
۴. **انتخاب احیاء العلوم** (ک ۲۰ الف - ۲۸ ب) (عربی)
از امین الدین ابوالقاسم الحاج بله (۷۲۲ هـ.).
این منتخب مانند اصل کتاب احیاء العلوم غزالی دارای ۴
قسم و هر قسم دارای ۱۰ باب است. نسخه تا بخشی از فصل
دهم از قسم چهارم است و بقیه از نسخه افتاده است.
۵. **کتاب فی الفقه** (ک ۲۹ الف - ۳۲ ب) (عربی)
قسمتی کوتاه از کتابی است در فقه شافعی.
این قسمت از اواخر کتاب طهارت است تا پایان کتاب القضاء.
تاریخ کتابت: یکشنبه ۱۷ ذی القعدة ۷۲۳ هـ. هنگامی که
شمس در برج قوس قرار داشت.
۶. **کتاب در فقه شافعی = کفایة فی الفروع** (ک ۲۲ ب - ۲۶
ب و ۴۱ الف - ۴۲ ب) (فارسی)
تألیف حسین بن مسعود فراء بغوی (د ۵۱۶ هـ.).
در کشف الظنون کتاب کفایه به فارسی (= باللغة الاعجمية) از
فراء بغوی یاد شده است.
در کتابخانه مرکزی دانشگاه نسخه‌ای از فقه فارسی تألیف بغوی
معرفی شده که مؤلف دانشمند فهرست احتمال می دهد
همان کفایه است. بخشی از نسخه ما با نسخه دانشگاه منطبق
است و بخش هایی از آن جدایی دارد.
در آغاز این کتاب بخشی کوتاه در اعتقادات و سپس
برخی از ابواب فقه است. "نثری کهن دارد و منبعی است
معتبر برای واژه‌ها و ترکیب های فقهی فارسی. نسخه ای نادر
و کمیاب است. نام کفایه در نسخه یاد نشده است.
تاریخ کتابت: چهارشنبه بعد از نماز عصر ۲۰ ذی القعدة
۷۲۲ هـ. برگ های نسخه در صحافی جابه جاشده و مشوش است.
۷. **مقامات و احوال اهل معرفت** (ک ۳۷) (عربی)
بخشی است از کتابی با عنوان های «القول...» با گواه آوردن از
قرآن و حدیث و سخن عرفا. از بقیه قول ۳۷ تا قول ۵۷ (فی المشاهده).
مؤلف از محمد بن خفیف، محمد بن موسی و جمعی از
قدماء صوفیه و وعاظ نقل می کند.
۸. **القصائد الوتریه** (ک ۱۲۸ الف) (عربی).
از محمد بن رشید بغدادی (د ۶۶۲ هـ.).
در سیرت پیامبر - صلی الله علیه و آله - و مدح او. در کشف
الظنون و فهارس خطی آمده که وتریه ۲۹ قصیده است و هر
قصیده ۲۱ بیت. اما در نسخه حاضر هر قصیده ۷ بیت است.
وصف قصاید وتریه در کشف الظنون و در برخی دیگر از
مدارک بسیار مشوش است.^{۱۵} وصف صحیح قصاید در
فهرست دارالکتب قاهره (چاپ ۱۹۲۴) دیده می شود. نسخه
حاضر از حرف «ق» است.
تاریخ کتابت: شب پنجشنبه بین مغرب و عشاء ۱۴ ذی الحجه ۷۲۲ هـ.

۱۴. کتاب طهارت، صلوة، زکوة، صوم، اعتکاف، حج، معاملات، ادب، اخلاق، دعا.
۱۵. در کشف الظنون عنوان «القصیده الوتریه» از عبدالکریم حلبی و «الوتریه» از محمد بن رشید بغدادی یاد شده است. تشویش های دیگر نیز وجود دارد.

۹. **الهدایه فی اصول الفقه** (ک ۳۸ ب - ۳۹ الف) (عربی)
 از امین الدین الحاج بله (د ۷۲۰ هـ).
 این کتاب دارای ۳ قسم است: قسم اول در بیان و تعریف اهم
 عنوان‌های مورد نیاز فقیه، این نسخه تنها قسم اول از کتاب الهدایه است.
 تاریخ کتابت: شب پنجشنبه ۱۴ ذی القعدة پس از عشاء ۷۲۲ هـ.
۱۰. **التذکرة فی الاصولین و الفقه** (ک ۳۹ ب - ۳۹ ب) (عربی)
 از امین الدین الحاج بله.
 مبتنی بر سه قسم به این ترتیب: قسم اول فوائد در اصول
 علم کلام بر طریقت اشعری^{۱۶}، قسم دوم فوائد از اصول فقه،
 قسم سوم مسائل فقهی.
 در قسم اول بحثی کلامی دارد با عنوان «تنبیه» درباره
 افعال باری، سخن اشعری و معتزلی را نقل و رد می‌کند و
 سپس می‌گوید «و قال المحققون لاجبر و لاتفویض بل
 منزلة بین المنزلتین...» و درباره امام می‌گوید «و يجب نصب
 الامام سمعاً لقوله من مات ولم يعرف...».
 تاریخ کتابت: بخش دوم روز پنجشنبه ۱۴ ذی القعدة ۷۲۲ هـ.
 قسم ۳ (مسائل فقه) که تنها بخشی از مسائل طهارت است
 ناقص است و تاریخ ندارد.
۱۱. **مناسک حج** (ک ۴۲ ب - ۴۶ الف) (فارسی)
 از بهاء الدین یعقوب (که در هنگام کتابت نسخه زنده بوده است)،
 در آداب و اسرار حج و عمره و نیز احکام و شرایط صحت
 و وجوب حج در سه باب.
 مؤلف می‌گوید این کتاب را به شیوه مناسک حج کتاب
 احیاء العلوم غزالی فراهم آورده است، اما چنین پیداست که
 ترتیب عناوین و مطالب احیاء را رعایت نکرده است هر چند
 مطالب، انتخاب شده از آن کتاب است.
 این ترجمه گاه دقیق‌تر از ترجمه خوارزمی است و با آنکه
 متأخر از آن ترجمه است پاره‌ای از تعبیرات و کلمات فارسی در
 آن به کار رفته، که در ترجمه خوارزمی وجود ندارد.
 تاریخ کتابت: روز شنبه ۲۳ ذی القعدة ۷۲۲ هـ. در مدینه
 الموحدین تبریز.
۱۲. **کتاب فی علم الفرائض** (ک ۴۶ ب - ۴۷ ب) (فارسی)
 از صلاح الدین موسی.
 دارای یک باب.
 تاریخ کتابت: عصر روز شنبه ۲۲ ذی القعدة ۷۲۲ هـ.
۱۳. **کتاب الاوراد** (ک ۴۷ ب - ۴۹ الف)
 از امین الدین ابوالقاسم الحاج بله.
 اوراد موظفه سالک از هنگام برخاستن از خواب تا آماده
 شدن برای خواب.
 تاریخ کتابت: روز دوشنبه ۲۵ ذی القعدة ۷۲۲ هـ.
۱۴. **کتاب ورد الصبح** (ک ۴۹ ب - ۵۰ ب) (فارسی)
 از امین الدین الحاج بله.
 این اوراد از سوره‌های قرآن کریم است از فاتحه تا سوره ناس.
 تاریخ کتابت: روز دوشنبه ۲۵ ذی القعدة ۷۲۲ هـ.
۱۵. **دعوات ایام السبعه** (ک ۵۰ ب) (عربی)
 دعاهای موظف ایام هفته به روایت از حضرت مولی امیرالمؤمنین
 علی - علیه السلام - و وظایف سالکان و متعبدان است.
۱۶. **ادعیه ایام رمضان المبارک** (ک ۵۱ الف) (فارسی)
 دعاهای معروف روزهای ماه مبارک رمضان است به روایت
 امیرالمؤمنین علی (ع) از پیامبر (ص) بدون ذکر نام گردآورنده.
 تاریخ کتابت: دوشنبه میان ظهر و عصر ۱۷ ذی حجه ۷۲۲ هـ.
 که شمس در برج جدی است.
۱۷. **کلمات قصار امیرالمؤمنین علی - علیه السلام -**
 (صد کلمه) (ک ۵۱ ب) (عربی)
 گردآوری از جاحظ.
 تاریخ کتابت: ظهر روز یکشنبه ۸ محرم ۷۲۳ هـ.
۱۸. **تواریخ رسول - صلی الله علیه و آله -** (ک ۵۱ ب - ۵۲ ب) (عربی)
 از امین الدین ابوالقاسم الحاج بله.
 وی در آغاز حاشیه خویش بر مصابیح بغوی تواریخ
 و مقاطع کارها و اقدامات رسول الله - صلی الله علیه و آله -
 و فرزندان و خاندان و نیز سیرت او را تا وفات آورده
 و کاتب نسخه ابوالمجد محمد بن ملک مسعود تبریزی
 (شاگرد امین الدین) آن نوشته‌ها را تدوین کرده است.^{۱۷}
 تاریخ کتابت: شب شنبه ۱۲ صفر ۷۲۲ هـ.
۱۹. **تواریخ الخلفاء** (ک ۵۲ ب - ۵۳ الف) (عربی)
 اسامی خلفاء و مدت خلافت آنان تا انقراض سلسله
 بنی عباس در ۶۵۵ هـ.، از دیباچه استفاده می‌شود مؤلف

۱۶. تعبیر مؤلف چنین است: علی طریقه اهل السنه و هم اصحاب امامنا العلامه ابی الحسن اشعری.
 ۱۷. بنا بر این یکی از تألیفات امین الدین که تاکنون دیده نشده است، حاشیه او بر مصابیح بغوی است که اینک با نام آن آشنا می‌شویم.

نسخه در اوایل سوره حج ناقص است و بقیه آن از مجموعه افتاده است.

۲۴. **تصريف عزى (۷۴ ب - ۷۴ ب) (عربی)**

از عزالدین زنجانی.
اوراق اول این نسخه افتاده است و موجود در نسخه بخش های پایان کتاب است. از دنباله معتات، مهموز، و اسم زمان و مکان. تاریخ کتابت: پنجشنبه بین ظهر و عصر ۴ صفر ۷۲۱ هـ.

۲۵. **الانموذج فى النحو (ک ۷۴ ب - ۷۶ الف) (عربی)**

از محمود بن عمر زمخشری. (م- ۵۳۸)

۲۶. **العوامل الماة فى النحو (ک ۷۶) (عربی)**

از عبدالقادر جرجانی (کرگانی).

۲۷. **قصیده فى النحو (ک ۷۷) (عربی)**

قصیده لامیه ای است در نحو و نام آن در صدر و ذیل نسخه «العقود» یاد شده است. از بررسی در مضمون و محتوای منظومه به دست می آید که در تکمیل عقود سروده شده و دور نیست، از سراینده قصیده العقود باشد. در پایان قصیده آمده: **ضممتها ما فى العقود وزدتها**

لتزيد نفعاً فوق ذاك و تكملا ...

۲۸. **قصيدة فى العروض والقوافى (۷۸ الف - ۷۹ الف) (عربی)**

از ابن حاجب، عثمان بن عمر مالکی (د ۶۲۹ هـ).
تاریخ کتابت: ظهر دوشنبه ۸ صفر ۷۲۱ هـ.

۲۹. **منظومة العروض الكافى (ک ۷۹ الف) (عربی)**

از صاحب اسماعیل بن عباد طالقانی (د ۳۸۵ هـ).
در ذریعه از این اثر یاد شده بدون اشاره به منظوم بودن آن (ذریعه ۳۵۴/۵).

در نسخه حاضر عنوان کتاب منظوم فى علم القوافى یاد شده و کاتب می گوید: «این مثنوی دارای ۳۵ بیت است». تاریخ کتابت: ظهر دوشنبه ۸ صفر ۷۲۱ هـ.

۳۰. **الحسناء قصيدة فى العروض والقوافى (۷۹ ب - ۸۲ الف) (عربی)**

از صدرالدین ساوجی (د ۷۴۹ هـ).
ساویه = دارای ۳۰۰ بیت. این قصیده از مهم ترین منابع

در زمان انقراض بنی عباس حضور داشته است.
تاریخ کتابت: شب شنبه ۱۲ صفر ۷۲۲ هـ.

۲۰. **انتخاب السامى فى الاسامى (ک ۵۳ ب - ۶۰ الف)**

نام انتخاب کننده در نسخه نیامده است.
در پایان نسخه آمده که این نسخه از نسخه ای سقیم رونویس شده است.
تاریخ کتابت: ۱۴ ذی القعدة ۷۲۰ هـ.^۸

۲۱. **انتخاب المصادر (ک ۶۰ الف - ۶۵ الف)**

برگزیده از مصادر زوزنی است، و از دیباچه استفاده می شود واژه هایی که در محاورات بیشتر مورد نیاز است و به کار می رود از المصادر برگزیده شده است.
تاریخ کتابت: شب سه شنبه ۱۱ محرم ۷۲۱ هـ.

۲۲. **تحفه = فرهنگ عربى - به فارسى (ک ۶۵ ب - ۶۷ الف)**

از فخرالدین رازی.
همان کتاب لغت تألیف رشیدالدین وطواط است که نسخه های متعدد دارد و در بیشتر نسخه ها نام آن حمد و ثناء آمده، در یک نسخه در ادبیات تهران و نیز در دو نسخه کتابخانه ملک نام آن تحفه است.

احمد داعی کرمانی که در قرن نهم این رساله و طواط را به نظم در آورده با عنوان حمد و ثناء از آن یاد می کند. در کتابخانه سپهسالار نیز یک نسخه از همین فرهنگ وجود دارد که نام مؤلف و کتاب در نسخه نیست و مؤلف فهرست نام الالفاظ المفردة و المرکبه بر آن نهاده است.
تاریخ کتابت: شب پنجشنبه ۱۳ محرم ۷۲۱ هـ.

۲۳. **منهاج ذوى الحساب فى اكتساب علوم الادب**

(ک ۶۷ الف - ۷۳ ب) (عربی)
از امین الدین ابوالقاسم الحاج بله.

این کتاب در هفت قسم تألیف شده و از توصیف مؤلف در دیباچه برمی آید که این کتاب دایرة المعارف علوم ادب است و با کمال تأسف این نسخه تنها بخشی از قسم اول کتاب است در ترجمه الفاظ وارد در قرآن کریم با اشاره ای به تفسیر آن. بقیه کتاب از نسخه ساقط شده است.

مؤلف پس از ترجمه الفاظ سوره فاتحه به ترجمه الفاظ سوره ناس پرداخته و پس از آن یکایک سوره به عکس ترتیب تا سوره حج.

۸. آن نکته های جای تأمل و مطالعه در سفینه تریز یکی تغییر سال کتابت است بر خلاف ترتیب زمانی. می توان گفت اوراق سفینه بعداً (شاید در صحافی) جابه جا شده است.

۲۹. قطعه است در غزل و نسیب به تعداد و ترتیب حرف الفباء هر قطعه ده بیت. در صدر نسخه آمده که، سراینده نام آن را «الاحسن» نهاده است و حرف اول و آخر هر بیت یکی است. درباره این اشعار و سراینده آن رجوع شود به بروکلیمان ذیل یکم: ۴۷۹ و دارالکتب مصر، (چاپ ۱۹۲۷) ج ۳، ص ۳۶۳.

۳۶. قصیده عینیه (ک ۱۰۴ ب) (عربی)
از شیخ الرئیس ابوعلی بن سینا.
تاریخ کتابت: با مداد شنبه ۱۶ جمادی الاولی ۷۲۱ هـ.

۳۷. شرح قصیده عینیه (ک ۱۰۴ ب - ۱۰۵ ب) (عربی)
از شمس‌الدین سمرقندی.
قصیده عینیه از ابن سینا، درباره شناسایی و توصیف این شرح نکته و سخنی است. برای بررسی آن رجوع شود به فهرست کتابخانه مجلس: ۵: ۳۴۵.

تاریخ کتابت: روز شنبه ۱۶ جمادی الاول ۷۲۱ هـ.

۳۸. خطبه النبی (ص) (ک ۱۰۵ ب) (عربی)
متن خطبه‌ای کوتاه است. مشخص نیست انشاء کیست و چرا نام آن خطبه النبی است.

۳۹. اطباق الذهب (۱۰۵ الف - ۱۰۶ الف) (عربی)
از عبدالؤمن شقروه (قرن ۶)
دارای یکصد مقاله. نسخه حاضر تا مقاله ۱۲ کتاب است.
تاریخ کتابت: روز چهارشنبه ۴ جمادی الثانی ۷۲۱ هـ.

۴۰. المقامات = النصایح الکبار (ک ۱۰۶ الف - ۱۰۷ ب) (عربی)
از زمخشری محمود بن عمر (د ۵۴۸ هـ).
نسخه حاضر دارای ۵ مقاله است (از ۵۰ مقاله). (فهرست مجلس: ۲۳: ۵۲۸)
تاریخ کتابت: بین ظهر و عصر روز چهارشنبه جمادی الثانی ۷۲۱ هـ.

۴۱. مقامات حریری (ک ۱۰۷ الف - ۱۱۱ ب) (عربی)
از حریری، قاسم بن علی بن محمد بصری (د ۵۱۶ هـ).
قلم کتابت این نسخه، نسخ است و متفاوت با دیگر نسخه‌ها و تنها پنج مقامة نخست از مقامات حریری را دارد.
تاریخ کتابت: ظهر دوشنبه ۱۸ رمضان ۷۲۲ هـ.

۴۲. مقامات حمیدی (ک ۱۱۱ ب - ۱۱۵ الف) (عربی)
از قاضی حمیدالدین عمر بن محمود بلخی حمیدی (د ۵۵۹ هـ).

عروض و قافیه است. ساوی در بحرهای عروضی و زحافات بر دوائر عروضی خلیل دائره‌هایی افزوده است که در این نسخه به دست کاتب فاضل نسخه، محمد بن مسعود تبریزی - که خود در این فن ماهر بوده - متمایز گردیده و آنها را «اختراع ناظم» می‌خواند و می‌گوید: «لم یسبقه احد الی تصویره». بر این قصیده شرح‌هایی نوشته شده و از آن جمله است شرح تقی‌الدین حلبی، ابن داود عالم بزرگ شیعه و صاحب رجال ابن داود.

در حاشیه قصیده توضیحاتی فنی است. و روشن نیست از ساویست و یا از کاتب.
از این قصیده در کتابخانه‌های ایران نسخه‌ای ندیدم.
تاریخ کتابت: چهارشنبه میان ظهر و عصر ۱۰ صفر ۷۲۱ هـ.

۳۱. رساله فی علم العروض والقوافی (ک ۸۶ الف - ۸۷ ب) (فارسی)
از امین‌الدین ابوالقاسم الحاج بله.
مشمول بر یک مقدمه و دو فن در عروض پارسیان هر فن دارای ۴ فصل.
تاریخ کتابت: ۱۳ صفر ۷۲۱ هـ.

۳۲. الکافیة فی علم العروض والقافیة (ک ۸۸ الف - ۹۲ الف) (فارسی)
از ابوالمجد محمد بن ملک مسعود بن مظفر تبریزی.
دارای ۲ مقدمه و ۳ مقاله. بنابر نوشته دیباچه مؤلف در ۷۱۵ هـ. که ۱۸ سالگی را پشت سر نهاده بوده است به گردآوری اوراق یادداشت‌های خود در عروض آغاز کرده است.
تاریخ کتابت: شب چهارشنبه بعد از نماز عشاء زیار صفر ۷۲۱ هـ.

۳۳. نظام التواریخ (ک ۹۲ ب - ۱۰۰ ب) (فارسی)
از قاضی ناصرالدین عبدالله بن عمر بن فخرالدین محمد بیضاوی (د ۶۸۴ هـ).
در تاریخ عالم از آغاز تا ایام حکومت آباق‌خان مغول دارای ۴ قسم است و فهرست اقسام در دیباچه کتاب یاد شده است.

۳۴. مقصورة دریدیه (ک ۱۰۱ الف - ۱۰۲ الف) (عربی)
از ابوبکر محمد بن درید لغوی، (م - ۳۲۱)
کتابت: روز شنبه آغاز کتابت: بین ظهر و عصر ۹ جمادی الاولی ۷۲۱ هـ.

۳۵. المعشرات (ک ۱۰۲ ب - ۱۰۴ الف) (عربی)
از ابوالحسن علی بن عبدالغنی فهری مفری... معروف به حصری قیروانی (د ۴۸۸ در طنجه)

در این نسخه نیز ۵ مقاله از مقامات حمیدی انتخاب شده. مقاله ۱- ۴ و مقاله ۱۱.

تاریخ کتابت: روز شنبه ۱۸ شوال ۷۲۲ هـ.

۴۳. الشواهد و الشوارد (ک ۱۱۵ الف - ۱۱۷ ب) (عربی)

از ابوالحسن محمد بن حسین اهوازی (د ۳۳۰ هـ) در کشف الظنون: شوارد الشواهد از احمد بن حسین اهوازی. در برخی از فهراس الفرائد و القلائد فی الاستعانة علی الافعال المحموده از ابوالحسن احمد بن محمد بن حسن اهوازی متوفی در ۳۰۳ هـ. یاد شده. ثعالی در سحر البلاغة و سر البداعة عباراتی از کتاب الفرائد و القلائد ابوالحسن اهوازی نقل می کند (فهرست موصل از سالم بن عبدالرزاق ج ۱: ۲۱۲ - ذیل صفحه). در هر حال این کتاب باید با الفرائد و القلائد مقایسه و درباره نویسنده آنها بررسی شود.

نسخه حاضر انتخاب است از اصل کتاب در ۳ باب:

- الشواهد من کلام ولایة العرب و حکایاتها و شعرائها؛
 - الشواهد من کلام ملوک القرس و حکمائها؛
 - الشواهد من کلام ملوک یونان و حکمائها؛
- تاریخ کتابت: شب پنجشنبه پس از نماز عشاء ۷ ذی القعدة ۷۲۲ هـ.

۴۴. رساله قشیریه، انتخاب از - (ک ۱۱۸ الف) (فارسی)

منتخب است از رساله قشیریه ابوالقاسم عبدالکریم بن هوازن (قرن ۵) تاریخ کتابت: نیمه شب دوشنبه ۳ ذی الحجه ۷۲۲ هـ.

۴۵. اسماء اباهها به اصطلاح صوفیان (ک ۱۱۸ الف) (فارسی)

عنوان های کنایی درباره خوان و خوردنی ها که بر خوان گذارند.

۴۶. مناظره گل و مل (ک ۱۱۸ ب - ۱۲۱ الف) (فارسی)

از ابوسعید ترمذی (تألیف در ۵۸۰). دارای ۴ مناظره، فهرست مجلس شورا، ج ۲: ۱۷۹ و سنای (سابق): ۱: ۱۵۰. تاریخ کتابت: عصر دوشنبه ۱۱ جمادی الاولى ۷۲۲ هـ.

۴۷. مناظره سرو و آب - منظومه (ک ۱۲۱ الف) (عربی و فارسی)

از قاضی نظام الدین محمود اصفهانی متخلص به قمر از شاعران و مشایخ قرن ۷ هـ. در هیچ یک از مأخذ و فهراس منظومه ای در مناظره سرو و آب از نظام یاد نشده اما قصیده ای ملمع (به فارسی و عربی) در مدح صاحب دیوان از او یاد شده و همین اشعار

فارسی مناظره نیز به صورت قسمتی از منظومه مدیحه او نقل شده است.

۴۸. مناظره شراب و حشیش (= بنگ و باده) (ک ۱۲۱ ب) (فارسی)

از سعدالدین بن بهاء الدین معروف به سعد بها (ق ۷-۸). نام سعد بها که در صدر نسخه نوشته بوده خوانده نمی شود اما در متن اشعار نام سراینده دیده می شود. تاریخ نظم و نثر فارسی از سعید نفیسی، ص ۲۲۶ و ۷۷۲ و تاریخ گزیده، ص ۸۲۸.

۴۹. مناظره شراب و حشیش = بنگ و باده (ک ۱۲۱ ب) (فارسی)

منظومه ای است که نام سراینده آن در نسخه نوشته نشده است. در نسخه حاضر تهاده بیت نخست آن منظومه دیده می شود.

۵۰. مناظره شمشیر و قلم (ک ۱۲۱ ب) (فارسی)

گوینده این مناظره تا این زمان شناخته نشده. در پایان این مثنوی مناظره، مثنوی دیگری است در صفت زر که آن نیز - همچون مناظره شمشیر و قلم - ناتمام است.

۵۱. مناظره زمین و آسمان (ک ۱۲۲ الف) (فارسی)

بخش پایان مناظره ای است میان زمین و آسمان. تاریخ کتابت: شب سه شنبه پس از عشاء ۱۸ ذی الحجه ۷۲۲ هـ.

۵۲. مناظره النار و التراب (ک ۱۲۲ الف) (فارسی)

از امین الدین ابوالقاسم الحاج بله. یادداشت های ابوالمجد تبریزی (کاتب نسخه) است که از منابع امین الدین گردآوری و مرتب کرده است. تاریخ منبر ۷۱۶ هـ.

۵۳. مناظره السمع و البصر (ک ۱۲۲ الف - ۱۲۴ الف) (فارسی)

از حاج ابوالمجد محمد بن ملک مسعود تبریزی (کاتب سفینه). وی در ۷۱۷ هـ. به دستور استادش «دستور مکرّم شرف الدین مهذب الاسلام و المسلمین» آن را پرداخته است. گفتگویی است میان گوش و چشم که در محضر دل انجام یافته است و در پایان از زبان دل و زبان نیز سخنی می آورد. تاریخ کتابت: پس از عشاء شب پنجشنبه ۲۰ ذی الحجه ۷۲۲ هـ.

۵۴. مناظره نظم و نثر (ک ۱۲۴ الف) (فارسی)

از ابوالمجد محمد بن ملک مسعود تبریزی. دیباچه دیوان شعر اوست در گفتگوی نظم و نثر که هر یک در برتری خویش سخن گفته است.

۶۲. کتاب المنقذ من الضلال (ک ۱۳۹ الف - ۱۴۳ الف) (عربی)
از ابو حامد محمد بن محمد غزالی طوسی
تاریخ کتابت: سه شنبه پس از عشاء ۵ صفر ۷۲۳ هـ.

۶۳. المضمون به علی غیر امله (ک ۱۴۳ الف - ۱۴۵ ب) (عربی)
از ابو حامد غزالی طوسی
برخی از قسمت‌های این کتاب در برخی از فهرس‌ها،
تألیف جداگانه به شمار آمده است با عنوانی جدا. (فهرست
کتابخانه مجلس، ۲۲: ۲۹۹)

۶۴. الاعتقاد (ک ۱۴۵ ب - ۱۴۶ الف) (عربی)
از ابو حامد غزالی طوسی
درباره این رساله رجوع شود به فهرست کتابخانه مجلس ۲۲: ۲۹۹.
تاریخ کتابت: روز یکشنبه ۶ صفر ۷۲۳ هـ. که شمس در
برج حوت قرار داشت.

۶۵. مشکاة الانوار (ک ۱۴۶ الف - ۱۵۰ الف) (عربی)
از ابو حامد غزالی طوسی
تاریخ کتابت: روز سه شنبه صفر ۷۲۳ هـ.

۶۶. خطبة الدرس (ک ۱۵۰ الف - ۱۵۲ ب) (عربی)
از فخرالدین محمد بن عمر رازی (د ۶۰۵ هـ).
در مسائل اصول (توحید) و برخی از فروع. رازی در
پایان بخش اصول قاعده‌ای برای استخراج کل احکام از
قرآن یاد می‌کند.

۶۷. خطبه (ک ۱۵۲ ب) (عربی)
از فخرالدین رازی
از منشآت وی است و این خطبه بسیار کوتاه است.

۶۸. التنبيه على حقيقة المعاد (ک ۱۵۲ ب - ۱۵۳ الف) (عربی)
از فخرالدین رازی.
در اثبات معاد از سوره‌ و التین و الزیتون (این نسخه بخشی
است از رساله رازی با نام: «التنبيه على بعض الاسرار
المودعه في بعض سور القرآن» که در اینجا جدا گردیده و نام
دیگری یافته است).

این رساله رازی از یک نظر دیگر نیز اهمیت فراوان دارد
و آن نقل یک رباعی است از خیام. رجوع شود به فهرست
کتابخانه مجلس ۲۲: ۲۱۶ - ۲۱۷.
تاریخ کتابت: روز یکشنبه بین ظهر و عصر ۲۰ صفر ۷۲۳ هـ.

ابوالمجد در اینجا از دیوان خویش بخشی نیاورده است
و در جای دیگر نیز نشانی از آن نیافتم.

۵۵. کتاب الدعوات فی الاوقات (ک ۱۲۴ ب) (فارسی)
نام گردآورنده در نسخه یاد نشده. دعاهایی است برای
حاجات و ویژه برخی از اوقات.

۵۶. دعوات و افسونها (ک ۱۲۴ ب) (فارسی)
افسون‌ها و دعاهایی است برای مقاصد ویژه مانند: افسون
تب، افسون زنی که دشخوار زاید.

۵۷. اصول فقه (ک ۱۲۵ ب) (عربی)
بخش‌های پایان کتابی است در اصول فقه، قسمت بیشتر کتاب
از مجموعه، ساقط شده است آنچه مانده این چند عنوان است:
فی تعدیه العلم... فی التمسک بالنص... فی الاجماع المركب... الاستصحاب.
تاریخ کتابت: عصر روز شنبه نیمه ذی الحجه ۷۲۲ هـ.

۵۸. الزبده فی المنطق (ک ۱۲۵ ب - ۱۲۸ الف) (عربی)
از امین‌الدین ابوالقاسم الحاج بله.
زبده نام کتابی است که امین‌الدین در علوم حقیقه تألیف
کرده است و نسخه حاضر، بخش نخستین زبده است که در منطق است.
تاریخ کتابت: بامداد دوشنبه ۱۷ ذی الحجه ۷۲۲ هـ.

۵۹. الشمسية فی القواعد المنطقية (ک ۱۲۸ الف - ۱۳۱ ب) (عربی)
از نجم‌الدین دبیران کاتبی (د ۶۷۵ هـ).
دارای یک مقدمه و ۳ مقاله و خاتمه عنوان‌ها با قلم
درشت تر قرمز و سیاه.
تاریخ کتابت: روز یکشنبه ۲۳ ذی الحجه (سال کتابت به
علت صحافی خوانده نمی‌شود).

۶۰. حکمة العین (ک ۱۳۱ ب - ۱۳۸ ب) (عربی)
از نجم‌الدین دبیران کاتبی قزوینی
در دو قسم الهی و طبیعی.
نسخه حاضر ناقص است و از اوایل مقاله ۵، از قسم طبیعی
تا پایان کتاب از مجموعه ساقط شده است.

۶۱. منهاج العابدین (ک ۱۳۹ الف) (عربی)
از ابو حامد غزالی (د ۵۰۵ هـ).
تنها چند سطر پایان کتاب است.
تاریخ کتابت: ظهر روز سه شنبه آغاز صفر ۷۲۳ هـ.

۶۹. تفسیر سورة اعلیٰ (ک ۱۵۲) (عربی)
از فخر الدین رازی
این نسخه نیز بخشی دیگر است از همان رساله التنبیه علی بعض الاسرار المودعه فی القرآن الکریم. موضوع این بخش الهیات و نبوات است. نکته دیگر آن که این همان تفسیر سوره الاعلیٰ منسوب به شیخ رئیس ابن سیناست. رجوع شود به فهرست کتابخانه مجلس ۲۲: ۲۱۶ - ۲۱۷؛ فهرست دانشگاه ا: ۶۷ و مصنفات ابن سینا از دکتر یحیی مهدوی.
۷۰. منظومه در فلسفه و منطق (ک ۱۵۳ ب- ۱۵۴ الف) (فارسی)
از فخر الدین رازی
دارای ۴ فصل: منطق، طبیعی، الهی و فصل ۴ در مدح سلطان سلجوقی بن تکش با یادآوری مقام علمی خویش و ابراز گله از سلطان. یکی از نکته‌های جای بحث و درنگ در این منظومه، مضمون این بیت است:
اگر ز علم شریعت مرا سئوال کنی
متم مبین علم محمد و نعمان
زیرا این بیت گویا به حنفی بودن شاعر اشاره دارد و این با شافعی بودن رازی تناسب ندارد.
تاریخ کتابت: شب دوشنبه ۲۱ صفر ۷۲۳ هـ.
۷۱. راه خدای شناختن (ک ۱۵۴ ب - ۱۵۶ ب) (فارسی)
از فخرالدین رازی
= رساله فی معرفه الله تعالی؛ رازی در این رساله سخنان عارفانه دارد که گرایش او به تصوف از آن آشکار است. (فهرست کتابخانه مجلس ۲۲: ۲۹۱).
۷۲. تحصیل الحق فی مذاهب الخلق (ک ۱۵۶ ب- ۱۵۸ ب) (فارسی)
از فخر الدین رازی.
غالب نسخه‌های این رساله با نام «نفی مکان و جهت» دیده می‌شود و «تحصیل الحق...» نیز نام رساله دیگر اوست درباره ادیان و فرق، که در ذیل معرفی می‌شود.
در این باره رجوع شود به فهرست کتابخانه مجلس ۲۲: ۲۹۸ - ۳۰۳.
۷۳. کتاب اصول الدین و الملل و النحل (ک ۱۵۸ ب- ۱۶۲ ب) (فارسی)
این همان «تحصیل الحق و تحقیق الفرق» رازی است که متن فارسی و عربی آن (هر دو) از رازی در دست است. این کتاب در دو جمله است.
- جمله نخستین در ادله اصول دین.
- جمله دوم، در شرح بعضی از مقالات اهل عالم.
تاریخ کتابت: روز پنجشنبه ۲۴ صفر ۷۲۳ هـ.
۷۴. رساله فی الحب (ک ۱۶۲ ب- ۱۶۳ الف) (عربی)
از فخر الدین رازی، شاید بخشی است از یکی از تألیفات او.
۷۵. خطبه التوحید (ک ۱۶۳ الف) (عربی)
از شیخ رئیس ابن سینا
همان خطبه که خیام ترجمه کرده است.
تاریخ کتابت: ۲۶ صفر ۷۲۳ هـ. شمس در برج حوت قرار داشت.
۷۶. شرح خطبه التوحید (ک ۱۶۳ الف) (فارسی)
از عمر خیام
وی این رساله را در ۴۷۲ هـ. و به خواهش جمعی انجام داده است.
۷۷. الاشارات و التنبیهاات (ک ۱۶۴ الف - ۱۷۳ الف)
از شیخ رئیس ابن سینا
۷۸. مسئله فی سر القدر (ک ۱۷۲ الف) (عربی)
از ابن سینا در پاسخ سئوال ابوسعید ابی‌الخیر از قدر.
۷۹. کنوز المعزمین (ک ۱۷۲ ب) (فارسی)
منسوب به ابن سینا
۸۰. کتاب الشیخ ابی سعید بن ابی‌الخیر الی ابن سینا (ک ۱۷۴ الف) (عربی)
این نامه با پاسخ ابن سینا به آن در فهرست مصنفات شیخ رئیس با نام «حصول علم و حکمه» معرفی شده است. در نسخه حاضر سئوال و جواب هر یک جداگانه با این نام آمده است. در برخی از نسخه‌ها نام سئوال کننده ابن زیله قید شده است.
۸۱. کتاب الشیخ ابوعلی بن سینا فی جواب الشیخ ابی‌السعید = حصول علم و حکمة (ک ۱۷۴ الف) (عربی)
پاسخ ابن سینا به پرسش شیخ ابوالسعید ابی‌الخیر است.
۸۲. تفسیر سورة اخلاص و معونتین (ک ۱۷۴ الف- ۱۷۵ ب) (عربی)
از ابن سینا

در برخی دیگر از نسخه‌ها به عبدالجبار خجندی یا فخرالدین مبارکشاه غوری و در نسخه‌ای به حکیم انوری منسوب گشته است.
تاریخ کتابت: پس از مغرب ۱۳ ربیع الاول ۷۲۳ هـ.

۹۰. منظومه در دانستن آن که ماه در کدام برجست بی تقویم (۱۹۶ الف) (فارسی)
منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی.

۹۱. نظم احکام قمر در بروج = اختیارات مسیر قمر در بروج (ک ۱۹۶) (فارسی)
منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی (فهرست کتابخانه مجلس ۱۹: ۴۶۱).

۹۲. بیست باب در اسطرلاب (ک ۱۹۶ ب - ۱۹۹ الف) (فارسی)
از نصیرالدین عبیدالله عبیدی.^{۲۰}

وی از خاندان عبیدی تبریز است که چند تن از آنان را می‌شناسیم از آن جمله است، عبیدالله عبیدی شارح تذکره در هیأت از خواجه نصیر که باید همین صاحب بیست باب باشد و شمس‌الدین عبدالکافی عبیدی صاحب شرح اقلیدس در رساله حساب و غیره و فضل‌الله عبیدی. نسخه حاضر نیز همانند شرح تذکره - که یاد آن رفت - از نسخ نادرو یا یگانه این کتابخانه است و باید این نسخه‌ها مورد بررسی و کتاب‌شناسی قرار گیرد. (رجوع کنید به فهرست کتابخانه مجلس ج ۴، چاپ دوم شماره ۱۵۱۴).

۹۳. جدولی چند که حکما و منجمان در اقسام نجوم نهاده‌اند (ک ۱۹۹) (فارسی)
جداول اختیارات نجومی است.

۹۴. فال مصحف (ک ۲۰۰ الف) (فارسی)
دستور فال مصحف.

۹۵. اشکال رمل - نظم (ک ۲۰۰ الف) (فارسی)
منظومه ایست کوتاه.

۹۶. رساله فی علم الرمل (ک ۲۰۰ الف - ۲۰۱ الف) (فارسی)
رموز و علائم و دلالت‌های رمل است.

تفسیر این ۳ سوره در سینه تبریز یک اثر محسوب شده و به صورت یک اثر نوشته شده است.

۸۳. التنبیه علی بعضی الاسرار المودعه فی بعض سور القرآن الکریم (ک ۱۷۵ ب - ۱۷۷ الف) (عربی)

از فخرالدین رازی
دو بخش از این کتاب به صورت دو اثر جداگانه قبلاً در این سینه معرفی شد (ش ۶۸ و ۶۹). در اینجا نسخه کامل رساله با نام اصلی آن درج شده است.^{۲۱}

۸۴. تفسیر سوره اخلاص (ک ۱۷۷ الف) (فارسی)
از خواجه نصیرالدین طوسی.

نسخه‌ای دیگر از این تفسیر در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است که تمام متن آن در جلد اول فهرست آن کتابخانه نقل شده است.

۸۵. آغاز و انجام (ک ۱۷۷ ب - ۱۸۰ الف) (فارسی)
از خواجه نصیرالدین طوسی، در ۲۰ فصل.
تاریخ کتابت: یکشنبه نوزدهم جلالی ۵ ربیع الاول ۷۲۳ هـ.

۸۶. اوصاف الاشراف (ک ۱۸۰ الف - ۱۸۳ ب) (فارسی)
از خواجه نصیرالدین طوسی، در ۶ باب.
تاریخ کتابت: سه شنبه ۷ ربیع الاول: ۷۲۳ هـ.

۸۷. الزبده فی الهیئة (ک ۱۸۴ الف - ۱۹۲ الف) (فارسی)
از خواجه نصیرالدین طوسی.

دارای ۳۰ باب. در باب ۲۹ آنجا که مؤلف به تعیین اوقات نماز پیشین و نماز دیگر می‌پردازد، از اول وقت بنا بر فقه مذهب شافعی و حنفی سخن می‌گوید و به مذهب تشیع و دیگر مذاهب اسلام اشارت ندارد.

۸۸. معرفة التقویم = سسی فصل (ک ۱۹۲ الف - ۱۹۴ ب) (عربی)
از خواجه نصیرالدین طوسی.
تاریخ کتابت: عصر یکشنبه ۲ ربیع الاول ۷۲۳ هـ.

۸۹. مدخل منظوم در تقویم و اختیارات (ک ۱۹۴ ب - ۱۹۶ الف) (فارسی)
منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی (در غالب نسخه‌ها).

۱۹. این نادرستی یکی از موارد شبهه در مورد کاتب سینه تبریز است که با این که در ادبیات مردی صاحب فضل است اغلاطی از این دست از او بسیار تعجب‌انگیز است.
۲۰. لقب عبیدالله عبیدی شمس‌الدین است و ذکر نصیرالدین در کنار نام او شاید به جای نام خواجه و ناشی از یک اشتباه باشد.

نام مؤلف در نسخه یاد نشده است. در رقم کاتب چنین آمده «تم علی بد صاحبه الحاج ابی المجد...» اما این تعبیر قرینه قطعی بر این نیست که تألیف به دست کاتب است. تاریخ کتابت: بامداد شنبه ۱۲ ربیع الاول ۷۲۳ هـ.

۹۷. التحفه فی الرمل (ک ۲۰۱ الف - ۲۰۳ ب) (فارسی)

از سعدالدین مسعود بن احمد بن عبدالله خاصبکی. دارای ۶ فصل. درباره مؤلف این رساله، در هیچ مدرک نشانی نیافتیم. رساله‌ای دیگر نیز از او در حساب در این سفته موجود است. تاریخ کتابت: اول شب یکشنبه ۱۹ ربیع الاول ۷۲۳ هـ.

۹۸. البدیع فی الحساب (ک ۲۰۳ ب - ۲۰۵ ب) (فارسی)

از سعدالدین مسعود بن احمد بن عبدالله خاصبکی. مرتب بر سه مقاله و هر مقاله در دو فصل. مؤلف رساله‌ای دیگر به نام تکلیه در علم حساب دارد که از آن در این رساله یاد می‌کند. تاریخ کتابت: شام روز یکشنبه ۱۹ ربیع الاول ۷۲۳ هـ.

۹۹. جدول غالب و مغلوب و اختیارات (ک ۲۰۵ ب) (فارسی)

دو جدول است که غالب عناوین آنها بر اثر کهنگی کاغذ خواندنی نیست.

۱۰۰. الجداول فی الطب (ک ۲۰۶) (فارسی)

از امین‌الدین اوتاجی. دفتر خاصیت و منفعت و مضرت میوه‌ها و نان‌ها؛ این رساله را وی به فرمان ارغون خان ساخته است. در برخی از نسخه‌ها با نام نزهة الملوک از امین‌الدوله رشیدالدین اوتاج (فهرست کتابخانه ملک ۷: ۳۷۷) و یا با نام تقویم الصحه (استوری ۲: ۷) شناسانده شده است. تاریخ کتابت: رجوع شود به فونان: ۱۰۹.

۱۰۱. براء الساعه (ک ۲۰۷) (عربی)

از ابوبکر محمد بن زکریا رازی. تاریخ کتابت: بعد از عصر ۲۰ ربیع الاول ۷۲۳ هـ.

۱۰۲. منشآت شمس‌الدین محمد جوینی (ک ۲۰۷ ب - ۲۰۸ ب) (فارسی)

در این بخش، هشت متن از منشآت شمس‌الدین جوینی، صاحب دیوان آورده شده و در یکی از آنها صاحب دیوان اشاره به تاریخ ۶۷۷ دارد. موضوع منشآت، وقف نامه، عتق نامه، وصیت نامه و غیره و نخستین آنها نامه و دستوریست

خطاب به قاضی شهاب‌الدین مرندی در مورد بحث و تدریس در مدرسه نخجوان جوین و مدرسین و طلاب آن مدرسه. انشاء هفتم، وصیت نامه ایست که از نظر تاریخی مهم است. ویژه آن که پیداست صاحب دیوان آن را در آخرین روزهای زندگی و با اطلاع از سرنوشت خویش نوشته است، درباره همه اموال و املاک و فرزندان خویش سخن گفته و دارای نکات تاریخی مهمی است.

۱۰۳. وصیت‌نامه بهاء‌الدین جوینی (ک ۲۰۸ ب - ۲۰۹ الف) (عربی)

گویا مقدمه وصیت نامه اوست نه تمام وصیت نامه، پیداست او می‌خواست درباره سرا و ابنیه و ضیاع و املاک خویش برنامه‌ای تعیین کند حال آنکه در این وصیت نامه چنین بیانی نیست.

۱۰۴. وصیة الامام فخرالدین الرازی (ک ۲۰۹ الف) (عربی)

رازی در این وصیت نامه درباره عقاید خویش و تشکیکاتی که در آراء قدماء ابراز داشته اعتراف مهمی دارد. از شاگردان می‌خواهد مرگ او را پنهان سازند و او را در کوه نزدیک «مرداجان» دفن کنند. نام وصی او به صراحت یاد نشده است. دو نسخه دیگر از این وصیت در برلین و کوپریلی (ترکیه) موجود است.

۱۰۵. نامه جمال‌الدین جیلی (ک ۲۰۹ ب) (فارسی)

از جمال‌الدین جیلی. از خلفاء نجم‌الدین کبری (نیمه قرن ۷) جیلی این نامه را در پاسخ دوست خویش بدرالزمان نگاشته که در نامه خویش آرزوی دیدار جیلی را کرده بوده است.

۱۰۶. اخوانیات و تهانی (ک ۲۰۹ ب - ۲۱۰ ب) (فارسی)

از مجدالدین علقایی. ۱۵ متن نامه‌های دوستانه است از او. تاریخ کتابت: روز چهارشنبه بین نماز ظهر و عصر ۲۲ ربیع الاول ۷۲۳ هـ. از نسخه‌ای سقیم رونویس شده است.

۱۰۷. لطائف شرفی (ک ۲۱۰ ب - ۲۱۸ الف) (فارسی)

از عبدالله بن علی بن محمد تبریزی معروف به «فلک علاء» یا «فلک‌الدین» یا «فلک». در فن ترسل و صناعت استیفا، وی این کتاب را از کتاب دیگرش سعادت‌نامه برای شرف‌الدین حاج محمد فرزند سعدالدین محمد ساوجی وزیر غازان خان برگزیده است. در پایان سعادت‌نامه (نسخه کتابخانه مجلس) از کتاب

۱۱۵. **ابتداء دولت خوارزمشاهیان** (ک ۲۲۱ الف) (فارسی)
تاریخچه‌ای کوتاه است به روایت و تقریر خواجه نصیر طوسی.

۱۱۶. **نامه هولاکو به امراء شام و پاسخ آن** (ک ۲۲۱) (عربی)
انشاء خواجه نصیر طوسی.
در پایان پاسخ آمده «نقلت من نسخة سقیمة».

۱۱۷. **غزلیات جلال‌الدین عتیقی** (ک ۲۲۱ ب - ۲۲۲ الف)
از جلال‌الدین عبدالحمید عتیقی.

وی که برحسب مدارک موجود یکی از شاعران قرن ۷-۸ شناخته می‌شود در سینه تبری که کاتب خود محضر درس و مناظر او را درک کرده با این القاب معرفی می‌شود: «مولانا الاعظم، علامه العالم... علم الهدی، اعلم الوری، صاحب‌الدرس و الفتوی، سلطان‌المفسرین، برهان‌المحققین، قدوة العارفين... حجة الله على الخلائق قطب الاسلام و المسلمین عبدالحمید العتیقی»
(مقدمه مناظر جلال‌الدین عتیقی).

تاریخ کتابت: ۱۶ ربیع‌الاول بین نماز ظهر و عصر ۷۳۳ هـ.

۱۱۸. **دیوان ظهیر فاریابی** (ک ۲۲۲ ب - ۲۴۶ الف) (فارسی)
ظهیرالدین ظاهر بن محمد فاریابی (ق - ۶).

دارای مقدمه‌ای که در برخی از نسخ نیز موجود است. این نیز نسخه مشتمل است بر حدود ۸۰ قصیده، ترکیب‌بند (در این نسخه با عنوان ترجیعات، مثنوی، مقطعات. در میان اشعار چند قصیده و قطعه ملمع نیز وجود دارد. تاریخ کتابت: این دیوان به تدریج از ۸ ربیع‌الاول تا ۲۰ آن ماه به سال ۷۲۱ انجام یافته است.

۱۱۹. **دیوان ملک محمود تبریزی** (ک ۲۴۶ الف - ۲۵۱ ب) (فارسی)
مجدالدین ملک محمود بن مظفر عم ابوالمجد بن مسعود بن مظفر.

وی در ۶۹۶ در جوانی درگذشت و ابوالمجد به گردآوری اشعار وی پرداخت. نام ملک محمود در برخی از تذکره‌ها یاد شده اما به نسخه‌ای دیگر از این دیوان در هیچ مرجعی اشاره نشده است. یکی از غزل‌ها مشترک میان سه گوینده است: ملک محمود، جلال‌الدین عتیقی و ملک مسعود بن مظفر. در مقدمه این دیوان است که کاتب از این مجموعه با عنوان «سینه» یاد می‌کند.

دیگرش قانون السعادة یاد می‌کند و مرحوم تربیت کتاب الهادیه الی حل الکافیة (شرح مشکلات کافیة ابن حاجب) را نیز از او نام می‌برد.
این رساله مبسوط، مشتمل است بر مقدمه و دو قسم در ترسل و صناعت استیفا.

۱۰۸. **شرح مجموع القرآن القديم و الذکر الحکیم** (ک ۲۱۹ الف) (فارسی)

بیان تعداد سوره‌ها و آیات و کلمات و حروف قرآن کریم است.

۱۰۹. **الموجز فی علم اعداد الوفق** (ک ۲۱۹) (فارسی)
از ابوالمجد محمد بن ملک مسعود (گویا).

۱۱۰. **خواص اعداد وفق و شرف کواکب** (ک ۲۱۹ ب - ۲۲۰ ب) (فارسی)
شرح خواص اشکال ۳×۳ و ۴×۴ تا شکل ۹×۹ است.

۱۱۱. **اختلاج اعضاء** (ک ۲۲۰ الف) (فارسی)

جدول دلایل و نشان‌ها و آثار اختلاج. دو جدول است برای جانب راست و جانب چپ بدن آدمی.

۱۱۲. **تواریخ انبیاء و خلفاء و حکما و علما** (ک ۲۲۰ ب) (فارسی)
جدول نشان دهنده تواریخ بالا با تعیین دقیق فاصله زمانی آنان با زمان نگارش این اثر.

در پایان تاریخ ویرانی چند بنا بزرگ یاد شده است که بر اثر آسیب دیدن نسخه به درستی خوانده نمی‌شود.

۱۱۳. **جدول تواریخ انبیاء و صحابه و سلاطین** (ک ۲۲۰ ب)
تواریخ تعدادی از انبیاء و سلاطین و علماء از آدم ابوالبشر تا عصر نویسنده که ابوسعید بهادرخان سلطنت داشته است.

۱۱۴. **تاریخ تبریز** (ک ۲۲۱ الف) (فارسی)

تاریخچه کوتاه تبریز است. در آن از بنیاد تبریز به دست وهسودان پس از ویرانی بزرگ که از زلزله رخ داد و از این که به دعوت وهسودان چهار تن از مشایخ هر یک در یکی از چهار گوشه شهر، سنگی نهادند یاد شده است، و نیز از این که پیش‌بینی کردند که محالست دیگر تبریز به زلزله یا سیل خراب گردد.^{۲۱}

۲۱. مدارک تاریخی نشان می‌دهد پس از آن تاریخ، نیز در ۵۷۱، ۱۰۴۹ و چند تاریخ دیگر در تبریز زلزله رخ داد. و این که زلزله‌های ۱۱۳۴ و ۱۱۴۰ و ۱۱۹۳ پس ویرانگر بود و مردم بسیار به هلاکت رسیدند.

۲۲. نکته جای تأمل آن که دیوان ظهیر که بر پشت برگ آخر غزلیات عتیقی شروع شده تاریخ ۷۲۱ هـ. دارد.

۱۲۴. امالی امین الدین = فوائد = اللطائف اللئالی (ک ۲۶۱

الف - ۲۷۰ ب) (فارسی و عربی)

افادات امین الدین حاج بله که ابوالمجد از او شنیده و تقریر کرده است. امین الدین در این امالی به نکته های مهم تاریخی و ادبی و عرفانی پرداخته است. تعدادی از فهلوی گویان را نام می برد و ایات و قطعات - گاه ده بیتی - فهلوی رامی آورد. در شرح تاریخی واژه «فهلوی»، «شروینان»، «اورامنان»، «شبهستان»، «سرو وکیل» سخنانی دارد. ماجرای ملاقات و جلسه سماع خاقانی و اثیرالدین اخسیکتی، مذاکرات خواجه نصیر با خواجه کریم الدین کیشی و نیز ماجراهایی از زندگی فخر رازی که در هیچ تاریخی بازگو نشده، ملاقات رازی با فقیه زاهد تبریزی و سخنی از فقیه زاهد را به فهلوی در پاسخ پرسش رازی می آورد.

۱۲۵. نور الحدیقه لاهل الحقیقه (ک ۲۷۱ الف - ۲۷۸ الف) (فارسی)

انتخاب حدیقه سنایی است در ۵ باب.

آغاز نسخه افتاده است.

۱۲۶. ویس و رامین (ک ۲۷۸ ب - ۲۸۱ الف) (فارسی)

این نسخه تنها ده نامه ویس است، به رامین. در پایان نامه دهم تمام «گفتار اندر مویه کردن ویس بر جدایی رامین» آمده است. و اختلافات بسیار با دیگر نسخ دارد.

۱۲۷. خسرو و شیرین (ک ۲۸۱ ب - ۲۸۳ ب) (فارسی)

انتخاب است از خسرو و شیرین نظامی گنجوی.

۱۲۸. لیلی و مجنون (ک ۲۸۴ الف) (فارسی)

انتخاب از لیلی و مجنون نظامی گنجوی.

۱۲۹. هفت پیکر (ک ۲۸۴ ب - ۲۸۵ الف) (فارسی)

داستانی است منتخب از هفت پیکر نظامی گنجوی.

۱۳۰. شاهنامه (ک ۲۸۵ ب - ۲۹۰ ب) (فارسی)

انتخاب از ۳ داستان از شاهنامه فردوسی است و با دیگر نسخ اختلافات بسیار دارد.

الف - انتخاب از رستم و سهراب. کاتب در رقم خویش این داستان را سهراب نامه یاد می کند.

ب - داستان رستم و اکوان دیو (در این بخش تمام ایات شاهنامه آورده شده است).

ج - جنگ رستم و اسفندیار، بخش کوتاهی است از آن داستان. کاتب در ذیل هر یک از منتخبات بالا رقم جداگانه دارد.

۱۳۰. دیوان مجدالدین تبریزی (۲۵۱ ب - ۲۵۲ ب) (فارسی)

امیر مجدالدین محمد تبریزی پسر عم صدرالدین ملک مسعود (پدر ابوالمجد و کاتب).

نسخه ای دیگر از این دیوان و نیز نام شاعر در مآخذ دیگر دیده نمی شود.

۱۳۱. قصه مناظره آهو = حکایت آهو - مثنوی (ک ۲۵۲

ب - ۲۵۴ الف)

از جلال الدین عبدالحمید عتیقی (د ۷۴۱ هـ).

مناظره ای است بین آهو و صیاد با مضمون فلسفی و با اشاره به اسرار تقدیر. از این مثنوی و نسخه آن نام و نشانی نیافتیم. تاریخ کتابت: ابتدا کرده شد ... و تمام شد نماز دیگر روز دوشنبه ۵ ربیع الآخر سنه ۷۲۱ هـ.

۱۳۲. صحبت نامه = مثنوی (ک ۲۵۴ ب - ۲۵۶ الف) (فارسی)

از همام تبریزی (د ۷۱۴ هـ).

نسخه آن بسیار اندک است و تنها یک نسخه دیگر از آن را که مورخ ۸۲۱ هـ و در پنجاب موجود است می شناسیم. (فهرست مشترک پاکستان ۷: ۳۷۵). (مقدمه دیوان همام به قلم مؤید ثابتی).

۱۳۳. عشق نامه = مثنوی (ک ۲۵۶ الف - ۲۶۰ ب) (فارسی)

از عزالدین عطایی (زنده در تاریخ کتابت سفینه).

این مثنوی همان عشاق نامه یا ده فصل است که با اسناد به فخرالدین عراقی چند بار به چاپ رسیده و نسخه ای که این مثنوی بر اساس آن به چاپ رسیده مورخ ۸۲۶ هـ. (بیش از یکصد سال پس از نسخه ما) کتابت شده است.

مشخص نیست در چه زمانی و بر دست چه کسی این مثنوی با نام «عشاق نامه» به فخرالدین عراقی اسناد شده، مسلم آنست که ابیاتی از این مثنوی که تخلص «عطایی» داشته است یا حذف و یا تخلص آن به عراقی تبدیل شده. دو بیت زیر که مضمون آنها خود دلیل قاطع است که تخلص باید عطایی باشد و بیت دوم حذف شده اما بیت پیشین آن که وجه مناسبت این تخلص عطایی به صراحت در آن یاد شده از تحریف مصون مانده و شاید مورد توجه منتحل قرار نگرفته است.

شاعر پس از مدح صاحب دیوان پیش از فصل اول - می گوید:

چون در گنج دوست واگردند

با عظام جو آشنایی شد

تا نوای مدیحت آغازم

زان عطا کنیم عطایی شد

این چنین عشق نامها سازم

۱۳۹. کلمات بزرگمهر (فلسفی) (گ ۲۱۴ ب) (فارسی)
متنی کوتاه است منسوب به بزرگمهر و مضمون فلسفی دارد.

۱۴۰. وصایا تیاذوق الحکیم لانشیروان (گ ۲۱۴ ب) (عربی)
در برخی مراجع از تیاذوق (= ثودکوس) پزشک حجاج بن یوسف و متوفی در حدود ۹۰ هـ. - که نمی‌تواند پزشک انوشیروان ساسانی باشد - اثری در اصول دهگانه حفظ الصحه یاد شده و ابن ابی اصیبعه متن آن را که بانسخه حاضر تفاوت‌های اندک دارد می‌آورد و می‌گوید: حکیم آن را به درخواست یکی از ملوک نوشته است. در فهارس، قصیده فی حفظ الصحه از او یاد کرده‌اند. این اصول حفظ الصحه در ازجوزه منسوب به ابن سینا نیز آمده و عادل شیرازی آن قصیده را به نظم فارسی در آورده است (نسخه کتابخانه لغتنامه دهخدا).

رجوع شود به سزگین ۲۰۷:۳ - ۲۰۸، مصنفات ابن سینا از دکتر مهدوی: ۲۵، نشریه کتابخانه مرکزی ۴۱۲:۳، بانکی پور ۴: ۱۶۴ (شماره ۱۰۸/۳).

۱۴۱. انس الواجدین - منتخب (گ ۲۱۵ الف - ۲۱۶ ب) (عربی)
بنابر نوشته بروکلمان کتاب انس الواجدین تألیف ابوسعید بن منشی استرآبادی (د ۵۹۳ هـ) است. نام انتخاب‌کننده و نیز نام مؤلف اصل کتاب در نسخه نیامده. (بروکلمان، ذیل ۲: ۱۰۱).

کتاب دارای ۱۵ باب است که فهرست آن در دیباچه آمده است

۱۴۲. الخطبه و المدح بغير نقطه (گ ۲۱۶ ب) (فارسی)
خطبه‌ای است در مدح ممدوحی که به نام او تصریح نشده است.

۱۴۳. کتاب فی الحساب (گ ۲۱۷ الف) (فارسی)
رساله‌ای است کوتاه در حساب کسور اعداد و به نظر می‌رسد مقدمه است برای رساله‌ای که نسخه آن پس از این می‌آید و در ضرب و قسمت است.

۱۴۴. رساله فی الحساب (گ ۲۱۷ الف - ۲۱۷ ب) (فارسی)
رساله‌ای است در مراتب اعداد و ضرب و قسمت.

۱۴۵. رساله در موسیقی (گ ۲۱۷ ب - ۲۱۸ الف) (فارسی)
از عجیب الزمان محمدبن محمود نیشابوری فرزند بیان الحق محمود نیشابوری مؤلف (خلق الانسان).

۱۳۱. نصاب الصبیان (گ ۲۹۰ ب - ۲۹۲ الف) (فارسی)
انتخاب از نصاب الصبیان ابونصر فراهی.

۱۳۲. رباعیات اوحدی کرمانی (گ ۲۹۲ الف - ۲۹۷ ب) (فارسی)
انتخاب از رباعیات اوحدی کرمانی از امین‌الدین حاج‌بله در ۱۲ باب.

۱۳۳. خلاصه الاشعار (گ ۲۹۸ - ۳۰۷ ب) (فارسی)
از ابوالمجد محمدبن ملک مسعودبن مظفر (گردآورنده سفینه) شامل ۵۰۰ رباعی از شاعران مشهور و غیر مشهور در ۵۰ باب. از مجدالدین ملک محمود (عم مؤلف) و مجدالدین محمد (پسر عم پدر او) نیز چند رباعی دارد. مدرک یگانه‌ای است برای نمونه شعر جمعی از شاعران و عارفان که غالباً از تبریز بوده‌اند و در جای دیگر یاد نشده‌اند.

۱۳۴. لغت فرس (گ ۳۰۸ الف - ۳۱۲ ب) (فارسی)

از ابومنصور علی بن احمد اسدی طوسی.

مرحوم عباس اقبال آشتیانی لغت فرس اسدی را بر اساس نسخه‌ای رونویس شده از این نسخه مندرج در سفینه تبریز به چاپ رسانید.

تاریخ کتابت: یکشنبه ۲۲ جمادی الاخر ۷۲۱ هـ. هنگامی که شمس در برج اسد بود در سهند که به فارسی آب‌رودان گویند، از نسخه‌ای سقیم رونویس شد.

۱۳۵. کلمات شیخ الاسلام (گ ۳۱۲ ب - ۳۱۳ ب) (فارسی)

کلمات و مناجات از خواجه عبدالله انصاری دارای ۳ بخش. این رساله باید انوار التحقیق علی بن طیفور بسطامی که از سخنان خواجه انصاری گردآورده است مقایسه شود.

۱۳۶. کلمات شیخ الاسلام انصاری (گ ۳۱۳ ب) (فارسی)

فقراتی است منسوب به خواجه عبدالله انصاری که در برخی از نسخ با نام «دل و جان» و یا «سئوال و جواب» و در برخی از نسخه‌ها بخشی است از رساله کلمات و مناجات (نسخه بالا).

۱۳۷. پندنامه نوشیروان (گ ۳۱۳ ب - ۳۱۴ ب) (فارسی)

داستان تاج نوشیروان است که ۲۴ کنگره داشت و بر هر کنگره بندهایی نوشته بود. با داستان دخمه نوشیروان مقایسه شود. (فهرست کتابخانه ۲۳: ۶۴۵، ۶۶۰).

۱۳۸. کلمات بزرگمهر و حفظ الصحه (گ ۳۱۴ ب) (فارسی)

بندهایی است درباره حفظ الصحه تن و روان منسوب به بزرگمهر.

۱۵۱. المختار من القوراة (ک ۲۲۴ الف) (عربی)
دوازده کلمه حکمت آموز به نقل از تورات به روایت کعب الاحبار.
۱۵۲. وصایای پیامبر (ص) به - علی (ع) - (ک ۲۲۴ الف) (عربی)
وصایای حضرت رسول - صلی الله و علیه و آله - است
خطاب به امیرالمؤمنین - علیه السلام - بدون ذکر سند.
۱۵۳. وصیت علی لابنه الحسن (ع) (ک ۲۲۴ ب - ۲۲۵ الف)
آغاز این وصیت: من الوالد الفانی المقر للزمان، المدبر
للعمر، المسلم للدهر.
۱۵۴. وصیت علی لابنه الحسين (علیهما السلام) (ک ۲۲۵ ب)
این نسخه نیز بدون سند است و دارای اغلاط بسیار است
که مورد توجه کاتب نبوده است.
تاریخ کتابت این نسخه نیز بار دیگر ۷۲۳ هـ است.
۱۵۵. حکومت های علی (ع) (ک ۲۲۵ ب) (فارسی)
آغاز: این مختصری است که یاد کرده شد در
حکومت های امیرالمؤمنین علی (ع).
انجام: تمام شد کتاب حکومت های علی... به خرمی و خوبی بر
دست صاحبش بنده فقیر حقیقی محمدبن مسعود.
۱۵۶. المبداء و المعاد (ک ۲۲۶ الف) (فارسی)
از زین الدین سیفی.
این رساله که با نام «آغاز و انجام» نیز شناخته می شود در
نسخه های دیگر تألیف اثیرالدین ابهری یاد شده است.
در یکی از نسخ موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه، در
بخش معاد (فصل ۴) از ابن العربی و مشایخ اشراق یاد شده
است. اما در نسخه حاضر تنها نام ابن سینا آمده است.
۱۵۷. عقل سرخ (ک ۲۲۶ ب - ۲۲۷ ب) (فارسی)
= سیمرخ و کوه قاف از شهاب الدین سهروردی
یحیی بن حبش. در صدر و ذیل نسخه حاضر نام رساله
«المتمرق» یاد شده است.
۱۵۸. بانگ مرغان (ک ۲۲۷ ب - ۲۲۸ الف) (فارسی)
از شیخ شهاب الدین سهروردی مقتول.
۱۵۹. سوالات اسکندر از ارسطو (ک ۲۲۸ ب)
یکی از چند نسخه سئوال و جواب های منسوب به اسکندر
- رساله ای است کوتاه در ۳ فصل که نام مؤلف در نسخه
نیامده است. در پترزبورگ نسخه ایست از قرن هفتم دارای
۵ فصل. در آکادمی علوم روسیه نسخه ای کهن از این رساله
هست که فیلم آن در دانشگاه موجود است و رساله بر اساس
آن نسخه به همت استاد دانش پژوه در ۱۳۲۴ به چاپ رسید.
فهرست فیلم ها: ۶۲۵ و نیز رجوع به فهرست کتابخانه مجلس ۱۹:
۵۴۷ (در باره عجیب الزمان) و نیز دیده شود مقدمه آقای امیر
حسین پورجوادی بر چاپ رساله در مجله معارف سال ۱۲،
ش ۱ - ۲ فروردین - آبان ۱۳۷۴.
- تاریخ کتابت: جوف ليله دوشنبه ۲۴ ذی الحجه ۷۲۲ هـ.
۱۴۶. کتاب فی علم الکیمیا = اکسیر کبیر (ک ۲۱۸ الف)
(عربی و فارسی)
از شیخ علی مغربی.
نسخه هایی چند است به انتخاب وی در اکسیر.
آغاز: اکسیر کبیر از اختیار شیخ علی مغربی.
۱۴۷. بعض المسائل الطیبه، کتاب فی... (ک ۲۱۸ الف) (فارسی)
رساله ای است کوتاه دارای پنج فصل:
مار گزیده، شناخت مجس، نشان صفر، نشان سودا، نشان
رطوبت، شناختن آب مردم = ادرار مردم.
۱۴۸. خواص الاحجار (ک ۲۱۸ ب - ۲۲۰ ب) (فارسی)
نسخه ای است که با کتاب های دیگر که درباره سنگ ها در
دست است منطبق نیست و شایسته بررسی است خاصه چند
حکایت که در آن آمده باید مورد دقت قرار گیرد.
۱۴۹. عقائد فرق (ک ۲۲۱ الف - ۲۲۲ ب) (فارسی)
نسخه ای است در ۷۱ فصل و شایسته بررسی. مؤلف به
جای «مبتدعان» واژه «هوداران» به کار می برد و می گوید:
«اصل همه هواها، شش است و هر یکی دوازده فریق است.
شش در دوازده هفتاد و دو باشد».
این رساله از آغاز افتاده دارد و دارای نادرستی هایی است
که از کاتبی فاضل شگفت آور است هر چند او خود می گوید
از نسخه ای سقیم رونویسی شده است.
۱۵۰. لطائف التوحید فی غرائب التفرید (ک ۲۲۲ ب - ۲۲۴ الف) (فارسی)
از سعدالدین حمویی (د ۶۵۰ هـ).
وی در این رساله از رساله دیگر خویش به نام اسرار
السلوک یاد و به آن ارجاع می کند.

عتیقی را در خاطر می‌گرفت و در خانه بر اوراق ثبت می‌کرد. تعداد این منابع ۶۶ و تاریخ آن ۱ رمضان ۷۱۵ تا ۱۳ شوال ۷۱۸ است.

ابوالمجد می‌خواست که بعد از احادیث مصطفوی این منابع را در این سینه بیاورد و به دلیل معاذیری که خود ذکر می‌کند به این شیوه نپرداخته است.

۱۸۱ - ۱۶۸ مقالات کوتاه (ک ۳۳۱ ب - ۳۴۰ الف) (عربی)

۱۴ گفتار کوتاه است در موضوع عرفان و سلوک به نقل از احادیث، از سخنان ابوعلی رودباری و دیگر بزرگان صوفیه، گردآورنده، هر گفتار را با نام کتاب می‌آورد و در پایان هر یک تاریخ کتابت را یاد می‌کند. عناوین این ۱۴ گفتار به این قرار است:

کتاب فی الرضا، کتاب فی الصبر، کتاب فی العبودیه، کتاب فی الارادة، کتاب فی الاستقامة، کتاب فی الاخلاص، کتاب فی الحياء، کتاب فی الذکر، کتاب فی الفتوه، کتاب فی الصدق، کتاب فی المراقبة، کتاب فی المحبة، کتاب فی الشوق، کتاب فی السماع.

۱۸۲. طریق الاخره (ک ۳۴۰ ب - ۳۴۱ الف) (فارسی)

از شرف‌الدین عثمان^۳ فرزند امین‌الدین حاج بله. وی پس از این که پدرش در ۱۷ رمضان ۷۲۰ در دمشق درگذشت این رساله را در بیوفایی این جهان و دعوت به توبه و ترک گناه برداشت و در آن اشعار بسیار به فارسی و نیز ابیات و قطعاتی چند به زبان گرجی، تبریزی و قطعاتی با عنوان اورامنان^۴ و شروینان آورده است. این رساله که سند یگانه‌ای است درباره تاریخ دقیق و محل درگذشت امین‌الدین و اهمیتی ویژه دارد ناقص است و دنباله آن از سینه افتاده است.

۱۸۳. سوانح العشاق (ک ۳۴۲ الف - ۳۴۴ ب) (فارسی)

از احمد غزالی. اوایل کتاب افتاده است.

۱۸۴. رساله الطیر (ک ۳۴۴ ب - ۳۴۵ الف) (فارسی)

از احمد غزالی. در برخی از نسخه‌ها و در چاپ دکتر احمد مجاهد نام این رساله، رساله الطیور است.

و ارسطو است. (در دانشگاه نسخه‌ای است با عنوان (صد و پانزده سنوال...)) که باید با رساله حاضر تطبیق شود. سنوال نخست در نسخه: پرسید جوهر چیست گفت آنج به ذات خود قائم است.

۱۶۰. دلائل اعضا = فراست (ک ۳۲۸ ب - ۳۲۹ الف) (فارسی)

از اقاویل بزرگان و حکما.

۱۶۱. علم فراست (ک ۳۲۹ ب) (فارسی)

آغاز: حکیمان گفته‌اند هر که را جگر کمتر بود دلیر و با شرم‌تر بود.

۱۶۲. خواص معادن کانی (ک ۳۲۹ ب) (فارسی)

آغاز: اگر از زر میلی سازند و در چشم مصروع کنند فایده دهد.

۱۶۳. خواص معطرات (ک ۳۲۹ ب) (فارسی)

خواص پزشکی داروهای خوشبو است. گویا برداشته از کتابی (مانند چند اثر پیش از این).

۱۶۴. خواص غلات (ک ۳۳۰ الف) (فارسی)

رساله‌ای است کوتاه در ده باب.

۱۶۵. دلائل برف و باران = آثار علوی = کائنات جو

(ک ۳۳۰ الف - ۳۳۱ ب) (فارسی)

دارای ۲۰ فصل. این نسخه دارای اغلاط بسیار است و از نسخه‌ای سقیم رونویسی شده است. کاتب در پایان نام رساله را «المسائل الحکمیة» یاد می‌کند.

۱۶۶. اقالیم و بلاد (ک ۳۳۱ ب - ۳۳۲ الف) (فارسی)

اقلیم‌ها و کشورهای روی زمین با ذکر خواص آب و هوای پاره‌ای از شهرها با ذکر نام پارسی اقلیم‌ها.

۱۶۷. منابع عتیقی (ک ۳۳۲ الف - ۳۳۹ ب) (فارسی)

ابوالمجد محمد بن ملک مسعود (گردآورنده نسخه) که از کودکی از محبت جلال‌الدین عبدالحمید عتیقی برخوردار بود «چون آن مخدوم مدّظله بر منبر فائده و تذکیر می‌فرمود» وی تا می‌توانست «از مجلس وعظ غیبت نکردی» سخنان

۳۳. مؤلف رساله نزهة العشاق که فیلم نسخه‌ای از آن مورخ ۷۸۹ در کتابخانه مرکزی موجود است.
۳۴. در اولین بیت که با عنوان «اورامنان» در این رساله آمده «بله» یاد شده است آن بیت این است:
بله چه سوری انوته دیر دانی / ورده کو رنج دشوار زاهان

۱۸۵. رساله عینییه (ک ۲۴۵ الف - ۲۴۷ الف) (فارسی)
از احمد غزالی.
نامه‌ای است از او به عین القضاة همدانی این رساله با چند نام دیگر در نسخه‌ها یاد شده و دکتر مجاهد خود نام «تذکره» را برای آن ترجیح می‌دهد.
۱۸۶. مونس العشاق (ک ۲۴۷ الف - ۲۴۸ ب) (فارسی)
از شهاب‌الدین یحیی بن حبش سهروردی.
در یکی از مجموعه‌های خریداری شده از خاندان نصیری علاوه بر چند رساله کهن موجود در آن مجموعه، نسخه‌ای از مونس العشاق سهروردی دیده می‌شود که به قلم مرحوم میرزا الطغلی صدرالفاضل از همین نسخه که به خط ابوالمجد محمد بن مسعود بن مظفر و مورخ ۷۴۳ است رونویسی شده اما شگفت‌انگیز آن که با نسخه مندرج در این سفینه اختلافات فاحش در کمیت و کیفیت نثر دارد. در هر حال نشان دهنده آن است که صدرالفاضل به گونه‌ای از این نسخه مطلع بود و یا آن را در اختیار داشته است.
۱۸۷. رساله الصوفیه (ک ۲۴۹ الف) (فارسی)
از شهاب‌الدین سهروردی مقتول.
این رساله با نام «روزی با جماعت صوفیان» شهرت دارد.
۱۸۸. آواز پر جبرئیل (ک ۲۴۹ ب - ۲۵۰ الف) (فارسی)
از شهاب‌الدین سهروردی.
۱۸۹. صفیر سیمرغ (ک ۲۵۰ ب - ۲۵۱ الف) (فارسی)
از شهاب‌الدین سهروردی مقتول.
دارای دو قسم هر قسم در ۳ فصل.
۱۹۰. رساله‌المکتب = حالت طفولیت (ک ۲۵۱ ب - ۲۵۲ ب) (فارسی)
از همان شهاب‌الدین سهروردی.
۱۹۱. لغت موران (ک ۲۵۲ ب - ۲۵۴ الف) (فارسی)
از شهاب‌الدین سهروردی.
پایان نسخه در حاشیه نوشته شده و رقم کاتب بر اثر کهنگی حاشیه به درستی خوانده نمی‌شود.
۱۹۲. الرساله القوسیه (ک ۲۵۳ ب - ۲۵۶ ب) (عربی)
از منشآت کمال‌الدین اسماعیل (شاعر و ادیب قرن ۷).
به شیوه‌ی مقامه سراسر تشبیهات و صناعات لفظی و معنوی در موضوع قوس (کمان).
- شرحی دقیق در توضیح دقایق ادبی متن در حاشیه نسخه نوشته شده و نام شارح یاد نشده است. از این قوسیه نسخه‌ای دیگر می‌شناسیم که در دارالکتب قاهره و بروکلیمان تنها از آن نسخه یاد می‌کند.
نظام‌الدین اصفهانی معاصر کمال اسماعیل نیز قوسیه‌ای دارد که در اواخر قوسیه حاضر به آن اشاره و از نویسنده آن یاد شده است.
به کشف الظنون، رساله قوسیه و فهرست دارالکتب ج ۳ (چاپ ۱۹۲۴) نگاه شود.
۱۹۳. القوسیه النظامیه (ک ۲۵۶ ب - ۲۵۷ الف) (عربی)
از منشآت نظام‌الدین اصفهانی.
به همان شیوه قوسیه کمال که پیش از آن تألیف شده و از آن مختصرتر است.
از این قوسیه در هیچ یک از مراجع (جز در حاشیه قوسیه کمالیه در نسخه بالا) نشانی و نسخه‌ای نیافتم و نیز تا این زمان برای این نگارنده روشن نیست که از کدام یک از شاعران و ادیبان قرن هفتم است که با نام قاضی نظام‌الدین اصفهانی شهرت داشته‌اند. رجوع شود به «مناظره سرو و آب» در همین سفینه و در فهرست آن.
۱۹۴. الرساله الخرگاهیه - منظومه (ک ۲۵۷ الف) (عربی)
از کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی.
در مدیح است.
آغاز: الرساله الخرگاهیه من انشاء الامام السعید... کمال الملة والدين اسماعيل بن جمال الدين.
۱۹۵. رساله الخیل - منظومه (ک ۲۵۷ ب) (عربی)
از نظام‌الدین اصفهانی و مدحیه است ظاهراً درباره شمس‌الدین صاحب دیوان شامل ۶۲ بیت. در آن این بیت آمده است:
ثقلت علی باصفهان اقامتی طوبی لمنطلق خفیف الحاد
۱۹۶. رساله علم و عقل (ک ۲۵۸ الف) (فارسی)
از امین‌الدین ابوالقاسم الحاج بله.
که به دستور سلطان محمد الجایتو و به اشارت رشیدالدین فضل‌الله وزیر به تألیف این رساله پرداخته است.
این رساله شامل دو اصل است:
اصل اول در بیان علم انسانی و اقسام آن.
اصل دوم در بیان حقیقت عقل و اقسام آن و یک تشبیه و خاتمه.

رقم کاتب در ذیل این نسخه با قلم درشت تر و با کیفیت خاصی است که به نظر می‌رسد ابوالمجد نخست این برگ ۳۶۵ الف را پایان «سفینه» قرار داده است و سپس به تدریج برگ‌های ۳۶۶ - ۳۶۸ رادر تاریخ ۷۲۴ و ۷۲۵ و ۷۳۵ بر آن افزوده است. تاریخ کتابت: ۲۶ ربیع الاول ۷۲۳ که شمس در برج حمل قرار داشت.

۲۰۵. ملخص اخبار بنی امیه (ک ۳۶۵ ب) (عربی)
گزارشی است مختصر از تاریخ سلاطین بنی امیه از معاویه تا پایان کار امویان اندلس در ۴۲۴ هـ.

۲۰۶. البدایع الصحابه فی بعض الاخبار النبویه (ک ۳۶۵ ب - ۳۶۸ الف) (فارسی)

از ابوالمجد محمد بن صدرالدین ملک مسعود. وی این رساله را در سفر حج به دستور بزرگی - که گویا صاحب دیوان است - و ابوالمجد در این سفر همراه او بوده نوشته است «اشارات ارزانی فرمود تا شطری از ادعیه، تسیحات، تاریخ ولادت، بعثت و نبوت و خلفا، راشدین در سلک کتابت گرداند... تا گاه گاه به شرف مطالعه مشرف گردد».

۲۰۷. اقالیم سبعة - مختصر (ک ۳۶۸ الف) (عربی)
نوشته کوتاهی است در باب اقالیم هفتگانه.

۲۰۸. احادیث نبوی (ک ۳۶۸ الف) (عربی)
چند حدیث نبوی به روایت ابوالمجد محمد بن مسعود از سعدالدین محمود بن عبدالکریم بن یحیی شبستری. وی در پایان حدیث گوید:

«سعدالدین در ۱۵ ربیع الاول ۷۲۵ روایت این حدیث‌ها و دیگر مسموعات و مناولات خویش را به این راوی اجازه داد». این خود، سندی است برای زنده بودن شبستری صاحب گلشن راز که شیخ اجازه ابوالمجد بوده در تاریخ ۷۲۵ و نقض سخن مشهور است در تاریخ وفات شبستری.

۲۰۹. مکتوب از غیاث‌الدین وزیر (ک ۳۶۸ الف - ۳۶۸ ب)
نامه‌ای است از خواجه غیاث‌الدین محمد، فرزند رشیدالدین فضل‌الله (وزیر ابوسعید بهادر خان) در ابراز همدردی در مرگ ابوسعید و مشتمل است بر اشارات به مسائل تاریخی و پاره‌ای از نکات پنهانی تاریخ، مخاطب در این نامه خواجه مجدالدین محمد است. تاریخ مرگ ابوسعید ۱۳ ربیع‌الثانی ۷۳۶ هـ. و تاریخ کتابت نامه حاضر ۱۹ رمضان ۷۳۶ هـ است.

۱۹۷. صور اقالیم علی سبیل الاجمال (ک ۲۵۸ - ۲۵۹ الف) (فارسی)

شرح اقالیم سبعة و بیان عروض و اطوال شهرها از سلیمان (دنباله نام او در نسخه خوانده نمی‌شود). تاریخ تألیف آن (رجب ۷۱۰) در پایان رساله قید شده است.

۱۹۸. رساله قلمیه (ک ۳۵۹ ب - ۳۶۱ الف) (فارسی)

از عبدالعزیز کاشی (زنده در ۷۲۳). در وصف قلم به شیوه مقامه وی این رساله را پس از رساله دیگر که به عربی در وصف قلم نوشته بوده است تألیف کرد. در آغاز رساله قصیده‌ای مفصل در ستایش قلم دارد. و در متن قلمیه نیز ابیات بسیار به مناسبت درج شده است. نسخه‌ای دیگر از این قلمیه از قرن ۷-۸ در دانشگاه وجود دارد که فیلم آن در کتابخانه مرکزی موجود است. (فهرست فیلم‌ها: ۴۴۴)

۱۹۹. مناظره کل و مل (ک ۳۶۱ الف - ۳۶۲ الف) (فارسی)

از سراج‌الدین قمری (قرن ۷). نسخه‌ای از دیوان او در کتابخانه مجلس موجود است. نویسنده این مناظره را خطاب به فرزندش اسماعیل نگاشته است.

۲۰۰. قصیده بستنی (ک ۳۶۲ ب)

قصیده معروف ابوالفتح بستنی.

۲۰۱. ترجمه منظوم قصیده بستنی (ک ۳۶۲ ب) (فارسی)

از بدر جاجرمی. ترجمه بیت به بیت قصیده بستنی است. و شاعر از خویشتن و از خواجه محمود در پایان آن یاد می‌کند. در مقدمه مونس الاحرار این ترجمه با اختلافاتی به چاپ رسیده است.

۲۰۲. جنگ اشعار (۳۶۳ الف - ۳۶۴ ب) (عربی)

ابیات از گویندگان عربی سرای معروف و غیر معروف مانند صفوة الباهلیه، ابوسعید الرستمی، الفاضی الارجانی.

۲۰۳. نعت النبی محمد (ص) (ک ۳۶۵ الف) (عربی)

از حسین بن منصور حلاج.

۲۰۴. اختیارات ایام الاسابع - منظومه (ک ۳۶۵ الف) (عربی)

منسوب به مولانا امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام.

